

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

Кафедра технологічної та професійної освіти

«До захисту допускаю»
завідувач кафедри технологічної та професійної освіти,
доктор педагогічних наук, професор
_____ Леонід Оршанський
«____» _____ 2024 р.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ
ШКОЛЯРІВ ДО СВІДОМОГО ВИБОРУ МАЙБУТНЬОЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Спеціальність 014.10 Середня освіта
(Трудове навчання та технології)

Магістерська робота

на здобуття професійної кваліфікації – *вчитель трудового навчання,*
технологій та креслення, викладач закладу фахової передвищої,
вищої освіти, вчитель інформатики

Авторка роботи: Подобінська Світлана Остапівна _____
підпис

Наукові керівники: доктор педагогічних наук, професор
Оршанський Леонід Володимирович _____
підпис

старший викладач
Ліщинська-Гравець Галина Львівна _____
підпис

Дрогобич, 2024

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Завідувач кафедри ТПО

10.10.2023 р.

(підпис)

(дата)

ЗАВДАННЯ

на підготовку магістерської роботи

1. Тема «Методика формування інтересу школярів до свідомого вибору майбутньої професійної діяльності».

2. Керівники – доктор педагогічних наук, професор Оршанський Леонід Володимирович;
старший викладач Ліщинська-Кравець Галина Львівна.

3. Студентка – Подобінська Світлана Остапівна.

4. Перелік питань, що підлягають висвітленню у кваліфікаційній роботі:

1) розкрити сутність та зміст понять «інтерес» і «професійний інтерес» та схарактеризувати компонентну структуру останнього;

2) визначити мету, завдання, принципи та напрями профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти;

3) відібрати основні форми, методи і засоби профорієнтаційної роботи, спрямовані на розвиток інтересу школярів до майбутньої професії;

4) з'ясувати особливості організації та розробити методику проведення профорієнтаційних заходів із метою формування у школярів професійних інтересів;

5) здійснити дослідження рівня інтересу старшокласників до майбутньої професійної діяльності та головних мотивів вибору професії.

5. Список рекомендованої літератури:

1. Боровский А. Б., Система методів професійної орієнтації. Основи професійної орієнтації: навч.-метод. допомога. Київ: МЗУУП, 1993 164 с.

2. Вайнтрауб О.А. Школярі обирають професії. Київ: Педагогіка, 1995. 144 с.

3. Вакрламенко С.М. Особливості становлення професійних планів школярів: монограф. Харків: Фоліо, 2019. 224 с.

4. Гнеденко О.С. Основи профорієнтації та професійного консультування: навч. посіб. Київ: Пед. думка, 2014. 240 с.

5. Закатнов Д. О. Профорієнтологія: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Академія, 2014. 224 с.

6. Педагогічне керівництво професійним самовизначенням / М.П.Тименко, Г.Є. Левченко, Д.О. Закатнов та ін. Київ: РУМК, 1991. 89 с.

7. Порохня С.С. Профорієнтація: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2015. 348 с.

8. Професійна орієнтація учнів / за ред. М.П. Тименка. Київ: Пед. думка, 2003. 191 с.

№ з/п	Назва етапу	Термін виконання	Термін звіту перед керівником, кафедрою
1.	Вивчення й аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури; визначення вихідних положень дослідження (об'єкт, предмет, методи); формування мети; постановка завдань.	до 05.12.2023 р.	14.12.2023 р.
2.	Підготовка 1-го розділу роботи.	до 16.04.2024 р.	25.04.2024 р.
3.	Підготовка 2-го розділу роботи.	до 01.10.2024 р.	10.10.2024 р.
5.	Формування висновків. Оформлення роботи.	до 24.10.2024 р.	31.10.2024 р.
6.	Перевірка роботи на плагіат.	до 14.11.2024 р.	22.11.2024 р.
7.	Попередній захист роботи і рецензування.	до 26.11.2024 р.	02.12.2024 р.

7. Дата видачі завдання – 10.10.2023 р.

8. Термін подачі роботи керівнику – 14.11.2024 р.

9. З вимогами до виконання роботи

і завданням ознайомлена _____ Світлана ПОДОБІНСЬКА

10. Керівники _____ Леонід ОРШАНСЬКИЙ

_____ Галина ЛІЩИНСЬКА-КРАВЕЦЬ

ЗАХИСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

1. Тема : «Методика формування інтересу школярів до свідомого вибору майбутньої професійної діяльності».

Оцінка за стобальною шкалою: _____

Оцінка за національною чотирибальною шкалою: _____

Коротка мотивація захисту:

[illegible]

дата

Голова ДЕК

підпис

прізвище та ініціали

Секретар ДЕК

ПІДПИС

прізвище та ініціали

АНОТАЦІЯ

Подобінська С. О. Методика формування інтересу школярів до свідомого вибору майбутньої професійної діяльності. – Рукопис.

У магістерській роботі розкрито сутність та зміст понять «інтерес» і «професійний інтерес» та дана характеристика його компонентної структури; визначені мета, завдання, принципи й основні напрями профорієнтаційної роботи; відібрані методи та форми профорієнтаційної роботи, спрямовані на розвиток інтересу школярів до свідомого вибору майбутньої професії;

На основі опрацювання наукової та методичної літератури з'ясовано особливості організації та розроблена методика проведення профорієнтаційних заходів із метою формування у школярів професійних інтересів. Здійснено дослідження рівня інтересу старшокласників до майбутньої професійної діяльності та головних мотивів свідомого вибору професії.

Ключові слова: старшокласники; заклад загальної середньої освіти; профорієнтаційна робота; професійний інтерес.

SUMMARY

Podobinska S.O. Methods of forming pupils' interest in conscious choice of future profession – Manuscript.

The master's thesis reveals the essence and content of the concepts of «interest» and «professional interest» and describes its component structure; defines the purpose, tasks, principles and main directions of career guidance; selects methods and forms of career guidance aimed at developing students' interest in consciously choosing a future profession;

Based on the study of scientific and methodological literature, the peculiarities of organising and developing methods of career guidance activities aimed at forming professional interests in schoolchildren were identified. The study of the level of interest of high school students in future professional activity and the main motives of conscious choice of profession was carried out.

Keywords: high school students; general secondary education institution; career guidance; professional interest.

ЗМІСТ

ВСТУП	2
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ ШКОЛЯРІВ	4
1.1. Сутність, зміст і структура категорії «професійний інтерес»	4
1.2. Дослідження рівня інтересу старшокласників до майбутньої професійної діяльності	11
1.3. Мета, завдання, принципи і напрями профорієнтаційної роботи в школі	13
Розділ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ	24
2.1. Основні методи та форми профорієнтаційної роботи, спрямовані на розвиток інтересу школярів до майбутньої професії	24
2.2. Особливості організації профорієнтаційної роботи з метою формування у школярів професійних інтересів	33
2.3. Методика організації та проведення профорієнтаційних заходів	36
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	53
ДОДАТКИ	58

ВСТУП

Соціальні трансформації, що нині відбуваються в усіх суспільних сферах, особливо деструктивні процеси, зумовлені військовою агресією російської федерації, викликають швидкі реформаційні зміни й у галузі освіти. Крім того, виникнення такої ситуації зумовлено гострою соціальною потребою сучасного суспільства в особистості, яка проявляє високий рівень соціальної активності, цілеспрямованої, здатної до самоорганізації, подолання перешкод, досягнення мети, такої, що прагне до самореалізації в професійній діяльності. Це можливо лише за умови, коли особистістю рухає не мотивація вимушеності, а мотивація, провідним компонентом якої є професійний інтерес.

З-поміж численних проблем профільних закладів загальної освіти саме проблема формування в учнів професійних інтересів, їхнє професійне самовизначення на сьогодні є доволі актуальною. Діяльність профільних ліцеїв, повноцінне функціонування яких, згідно з концепцією Нової української школи, має розпочатися у 2027 році, спрямована на вивчення та розуміння ключових чинників, що впливають на формування інтересу школярів до обраної професійної сфери та розроблення ефективних стратегій для стимулювання цього процесу.

Проблеми формування інтересу до свідомого вибору випускниками закладів загальної середньої освіти майбутньої професійної діяльності досліджувались багатьма вітчизняними вченими-педагогами, серед яких слід виокремити таких: О. Ваценкова, Р. Гарбич, С. Загребельний, Д. Закатнов, С. Золотухіна, Л. Кац, П. Костенкова, О. Кучерявий, М. Левківський, В. Мачуський, С. Осадчий, Н. Пасічник, Є. Павлютенко, Л. Смеречак, М. Тищенко, О. Тополя та ін. У Національній академії педагогічних наук України, зокрема в структурі Інституту педагогіки, тривалий час функціонувала лабораторія трудового виховання і профорієнтації. Однак донині так і невироблений єдиний методологічний підхід до дослідження психологічних й освітніх аспектів вибору школярами майбутньої професії, доволі нечисельними є

рекомендації щодо покращення системи профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти та підвищення рівня інформованості школярів про різноманітні можливості вибору професійного шляху.

Відтак аналіз наукової літератури та педагогічна практика свідчать, що формування професійного інтересу у процесі вивчення шкільного предмету «Технології» залишається недостатньо дослідженим. Тому актуальність досліджуваної проблеми, недостатнє вирішення її в педагогічній практиці зумовили вибір нами теми магістерської роботи: **«Методика формування інтересу школярів до свідомого вибору майбутньої професійної діяльності»**.

Об'єкт дослідження: навчально-виховний процес в старших класах закладу загальної середньої освіти.

Предмет дослідження: форми, методи і засоби профорієнтаційної роботи з формування у старшокласників професійних інтересів.

Мета магістерської роботи – здійснити відбір й обґрунтування ефективних форм, методів і засобів профорієнтаційної роботи, спрямованих на формування в учнів старших класів інтересу до свідомого вибору майбутньої професії.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**:

- 1) розкрити сутність та зміст понять «інтерес» і «професійний інтерес» та схарактеризувати компонентну структуру останнього;
- 2) визначити мету, завдання, принципи та напрями профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти;
- 3) відібрати основні форми, методи і засоби профорієнтаційної роботи, спрямовані на розвиток інтересу школярів до майбутньої професії;
- 4) з'ясувати особливості організації та розробити методику проведення профорієнтаційних заходів із метою формування у школярів професійних інтересів;
- 5) здійснити дослідження рівня інтересу старшокласників до майбутньої професійної діяльності та головних мотивів вибору професії.

Практична значущість магістерської роботи полягає в розробленні методики проведення профорієнтаційних заходів із метою формування у школярів професійних інтересів та підготовці методичних порад учителям технологій, класним керівникам, психологам й іншим учасникам освітнього процесу щодо оптимізації механізмів свідомого вибору випускниками шкіл майбутньої професійної діяльності як головного чинника подальшого професійного успіху та задоволення від обраного трудового шляху.

Структура. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів (6 підрозділів), висновків, списку використаних джерел (53 найменування) та додатків. Загальний обсяг становить 65 сторінок, з яких 52 сторінки – основного тексту. Робота містить 3 таблиці та 4 рисунки.

Розділ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ ШКОЛЯРІВ

1.1. Сутність, зміст і структура понять «інтерес» і «професійний інтерес»

Розкриваючи сутність, зміст і структуру категорії «професійний інтерес», вважаємо за доцільне зупинитися передовсім на характеристиці ключового поняття – «інтерес».

У філософському енциклопедичному словнику зазначається, що «інтерес – це реальна причина дій, подій, звершень, яка стоїть за мотивами, помислами, потребами людини, що бере участь в цих діях [50]. Отже, у філософії поняття «інтерес» пов'язується з потребами, при цьому відзначається, що інтерес безпосередньо зумовлений потребою, але не є самою потребою, тобто потреба виступає як поняття ширше, ніж інтерес.

У сучасній психології існують різні позиції дослідників щодо проблеми співвідношення термінів «інтерес» і «потреба». Деякі вчені об'єднують інтерес і потребу, але трактують цей зв'язок по-різному. Так, наприклад, К. Ушинський вважав, що інтерес – це певна форма різноманітних потреб, натомість Л. Виготський і О. Ковальов стверджували, що інтерес – більш складне і ширше явище, ніж просто потреба. Вітчизняний вчений-педагог В. Моштук наголошує, що пізнавальні інтереси є першою важливою потребою людини, адже пізнавальна потреба породжує інтерес [32].

Аналіз наукових праць з психології свідчить, що дослідники трактують інтерес не лише як вибіркове ставлення особистості до об'єкта, а й підкреслюють, що емоційний компонент обов'язково присутній в інтересі, є його важливим додатком. «Емоційне ставлення до об'єкта ... є одним з обов'язкових ознак інтересу» [23, с. 141].

У педагогічній науковій літературі інтерес розглядається як: 1) одна з форм спрямованості особистості, яка полягає в зосередженості уваги, думок, помислів на певному предметі, активна пізнавальна спрямованість людини на той чи інший предмет або явище дійсності, пов'язана зазвичай з позитивним емоційно забарвленим ставленням до пізнання об'єкта або до оволодіння тією чи іншою діяльністю [35, с. 208]; 2) пізнавальна спрямованість людини на предмети і явища дійсності, пов'язана з позитивним емоційним переживанням [12, с. 145].

У класичній педагогіці в найрізноманітніших трактуваннях основна функція інтересу полягала в тому, щоб учень знаходився в центрі освітнього процесу, вчитель має зацікавити учня так, щоб навчання для нього було бажаним, затребуваним. На думку К. Ушинського, для розвитку інтересу важливо використовувати природну цікавість дитини, яке має переростати в допитливість. Пов'язуючи інтерес з увагою, вчений вказував, що розвиток інтересу в дитині сприяє розвитку прагнення до самоосвіти [49, с. 189].

Узагальнення результатів різноаспектного теоретичного аналізу поняття «інтерес», проведеного Д. Закатновим, дозволили вченому сформулювати такі основні положення:

1) інтерес представляє форму складного утворення, яке визначає позитивну пізнавальну спрямованість особистості на певний об'єкт;

2) важливими ознаками інтересу є: стійке позитивне емоційне ставлення особистості до об'єкта; значущість об'єкта для особистості; бажання глибше ознайомитися з цим об'єктом;

3) як якість особистості інтерес позитивно впливає на розвиток усіх психічних функцій і процесів (мислення, пам'яті, уваги учня), забезпечує успішне оволодіння необхідними навичками, сприяє гармонійному розвитку особистості;

4) інтереси особистості розвиваються в процесі активної пізнавальної діяльності [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

У цілому аналіз наукової літератури показує, що при визначенні поняття «інтерес» як особистісного феномену необхідно враховувати положення про те, що «інтерес представляє складне поняття і не належить ні до однієї окремо взятої психічної функції, адже психологічну діяльність особистості складають відчуття, уявлення, думки, почуття та вольові рішення, тому з огляду на це ми розглядаємо інтерес як складне синтетичне утворення, що відноситься до всієї особистості» [14, с. 24].

Проблема професійного інтересу була центром уваги багатьох учених – психологів та педагогів, зокрема, В. Бесараба, Д. Закатнова, Г. Костюка, Н. Максимової, В. Мачуського, В. Музики, М. Тименка, Б. Федоришина та ін. Вивчення психолого-педагогічної літератури з проблеми магістерського дослідження свідчить, що існують різні погляди на категорію «професійний інтерес», викликані складністю його функціональної природи. Так, О. Белошпицький розглядає професійний інтерес як «активно-позитивне ставлення до певного виду професійної діяльності, пов'язане з бажанням нею займатися» [4, с. 46]. Розширюючи це визначення, Д. Закатнов розуміє цю категорію як чинник, що стимулює діяльність людини, пов'язану з набутою або передбачуваною професією, та проявляється у пізнавальній, емоційній і вольовій активності при зустрічі з різними об'єктами явищами дійсності [18, с. 23]. Підкреслюючи взаємозв'язок професійного інтересу з пізнавальним, В. Бесараб визначає його як емоційно виражену спрямованість, увагу та дію учня на набуття теоретичних і практичних знань, умінь, навичок [3, с. 38].

У результаті аналізу літературних джерел із проблеми професійного інтересу нами представлена змістовна характеристика цього поняття (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Автор	Зміст поняття «професійний інтерес»
Н. Пасічник [34]	спрямованість особистості на успішне оволодіння обраною професією в результаті усвідомлення її суспільної й особистої значущості та емоційної привабливості
Л. Смеречак [47]	динамічний комплекс психічних властивостей, процесів, що проявляються у виборчій пізнавальній та вольовій активності,

	спрямований на майбутню або вже отриману професію
О. Кучерявий [25]	позитивне ставлення людини до певної професії, що полягає у виділенні її з низки інших і прагненні більше дізнатися про неї
А. Штифурак [52]	спрямованість особистості до певної діяльності, що стимулює розвиток особистості та її творчі сили
Л. Кацова [20]	виборче, емоційне, пізнавальне ставлення, що виражається в прагненні до певної діяльності, до практичного оволодіння нею
С. Загребельний [15]	виборча активність щодо майбутньої професії

Урахування вище зазначених поглядів учених дозволяє нам трактувати **професійний інтерес** як *активне й позитивне ставлення людини до певного виду фахової діяльності, яке пов'язане з бажанням займатися цією діяльністю тривалий час. Професійний інтерес виникає і розвивається у процесі трудової (виробничої) діяльності або у процесі професійного самовизначення та супроводжується пізнавально-вольовою активністю при вивченні різних об'єктів і явищ навколишньої дійсності.*

Важливим аспектом аналізу категорії «професійний інтерес» є визначення його структури. У науковій представлені різні погляди на структуру цього поняття. Так, у навчальному посібнику Л. Кондрашової, О. Лаврентьєвої, І. Зеленкової виокремлено два основних компоненти професійного інтересу – емоційний та пізнавальний, що входять в його структуру [21]. Таке трактування структури, на наш погляд, недостатньо розкриває природу професійного інтересу, що й відзначається у працях іншої групи вчених (В. Арнаутов, Е. Землянська, О. Єсаулов), які наголошують, що професійний інтерес проявляється у вибірковій пізнавальній, емоційній та вольовій активності» [1, с. 22]. Ми також вважаємо цілком обґрунтованим включення вольового компонента до складу професійного інтересу, оскільки прагнення до певного виду діяльності характеризується вольовою установкою особистості.

Спираючись на результати аналізу наукових праць, Д. Закатнов виділив у *структурі професійного інтересу* пізнавальний, емоційний, вольовий і діяльнісний компоненти. Ці компоненти вченим охарактеризовані у науковій праці «Профрієнтологія: теорія і практика»:

«Пізнавальний компонент професійного інтересу зумовлений прагненням глибше дізнатися про зміст професійної діяльності, визначає велику роль в трактуванні значення і сенсу професійної діяльності, що є передумовою інтересу. Цей компонент проявляється у пізнавальній діяльності, яка відображає прагнення до набуття професійних знань, обізнаності про зміст обраної професії тощо.

Емоційний компонент характеризує емоційне ставлення особистості до визначеного виду професійної діяльності, яке відображається в почутті задоволеності результатами цієї діяльності, захопленості нею, позитивному ставленні до професії, впевненості у правильному її виборі.

Вольовий компонент відіграє важливу роль у внутрішній мобілізації особистості для подолання труднощів при освоєнні професії. Він передбачає наполегливість, впевненість у подоланні труднощів в оволодінні професією.

Діяльнісний компонент проявляється в практичній діяльності та виражається в прагненні до проби власних сил, перевірці здібностей, бажанні самореалізуватися в обраній професії тощо. Цей компонент є системоутворювальним в структурі професійних інтересів» [5, с. 112].

Вище зазначені компоненти структури професійного інтересу взаємопов'язані між собою, однак у певний момент часу кожен із них може домінувати над іншими. Особливість взаємозв'язку емоційного і пізнавального компонентів полягає в тому, що емоційний компонент формує позитивне ставлення до обраної професії, а пізнавальний – посилює позитивне ставлення до професії, розкриваючи її значення та зміст. Вольовий компонент професійного інтересу проявляється тоді, коли після перших невдач учень далі займається професійною діяльністю або залишає її. Наскільки розвинена воля в учня настільки й буде в подальшому розвиватися інтерес до обраної професії.

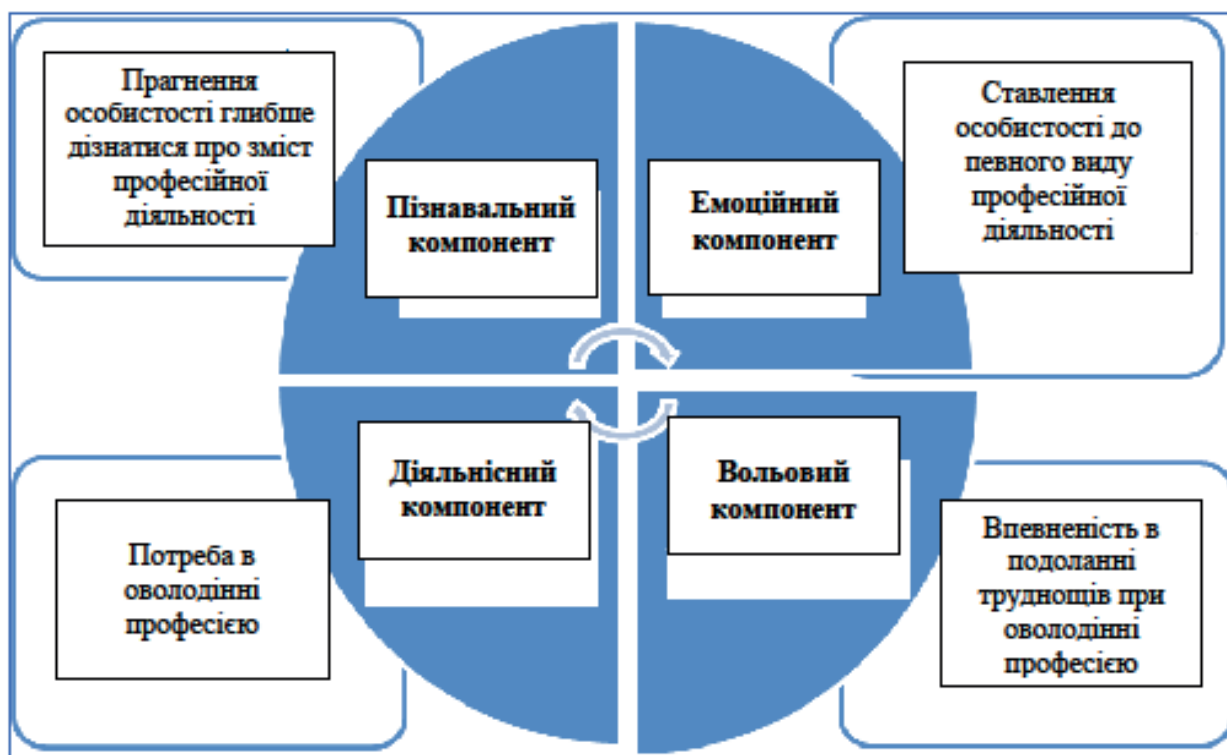

Рис. 1.1. Компонентна структура професійного інтересу

Існують різні підходи в інтерпретації динаміки розвитку професійного інтересу. Так, В. Бесараб проаналізував і зіставив особливості перебігу різних рівнів динаміки розвитку інтересу до професії (див. рис. 1.2) [3].

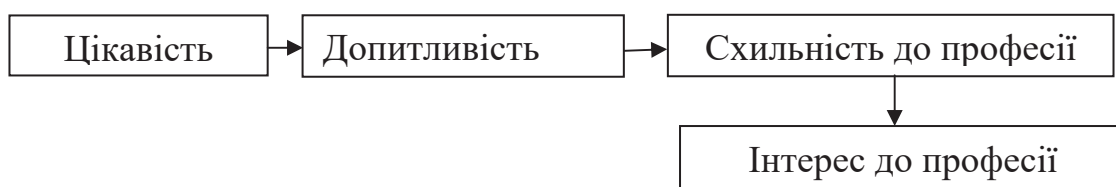

Рис. 1.2. Схема динаміки розвитку професійного інтересу

В. Бесараб дав стислу характеристику цим особистісним якостям:

1. *Цікавість* – початковий рівень в динаміці розвитку інтересу. Вона виникає внаслідок позитивної реакції на новизну об'єкта, або на зовнішні його особливості: яскравість, незвичайність, цікавість. Інтерес на цьому рівні розвитку характеризується нестабільністю та пасивністю прояву, непостійністю змісту, короткочасністю і низьким ступенем значущості для особистості.

2. *Допитливість* – другий рівень у динаміці розвитку інтересу. Вона виникає як позитивна емоційна реакція на змістовну сторону професії. Для цієї стадії характерна активна пізнавальна діяльність, яка зароджується в двох формах: інтелектуальній (наявність питань) і практичній (включення в різні види діяльності, виконання завдань, доручень). Виявляється допитливість в конкретній ситуації при наявності певних умов. Інтерес на цьому рівні не є стійким, тому виявляється дієвим лише в межах одиничної ситуації.

3. Третій рівень – *схильність до професійної діяльності* – виникає на більш високому рівні розвитку професійного інтересу як позитивна емоційна реакція на інтелектуальну пізнавальну діяльність, пов'язану з освоєнням майбутньої професії. Вона виявляється в стійкому прагненні до пізнання змістовної сторони професії, збору різного роду інформації про неї. У найбільш розвиненому вигляді переростає у прагнення самому діяти в цьому напрямі.

4. Четвертий рівень – *інтерес до професії* – виникає в результаті суперечності між бажанням діяти в цій галузі та відсутністю спеціальних знань. Він виражається в потребі поповнення теоретичних знань, пошуку додаткових відомостей, знаходженні інших, більш раціональних шляхів вирішення ситуації: стимулюється поступовим ускладненням інтелектуальних, професійно значущих завдань [3].

Отже, інтерес спонукає учня оволодівати знаннями, розширює його світогляд, допомагає долати перешкоди на шляху здобуття майбутньої професії. Якщо немає інтересу до чого-небудь, тоді не допоможуть жодні методики та педагоги чи батьки. У тому випадку, коли з інтересами пов'язані життєві професійні плани школяра, кажуть про професійні інтереси. Професійні інтереси виявляються в емоційному ставленні учня до праці загалом і прагненні більше дізнатися про різні професії. Вони можуть формуватися на основі як навчально-пізнавальних інтересів, так і різноманітних захоплень у позаурочний час.

Розвиток професійного інтересу нами трактується як процес формування цієї якості особистості, котрий динамічно розвивається та характеризується наявністю усвідомленості школяра щодо свого соціального і професійного майбутнього, задоволеності обраною професією, вольовою активністю та наявністю базових професійних знань, умінь і компетенцій. Засобом розвитку професійного інтересу є інноваційна освітня діяльність. В основі розвитку професійного інтересу лежать дидактичні принципи наступності та індивідуалізації, а також особистісно орієнтований підхід при реалізації навчально-виховного процесу. Розвиток професійного інтересу при всій його індивідуальності та неповторності не є стихійним процесом, а керованою та регульованою педагогічною дією на вихованця на основі інноваційного освітнього впливу.

1.2. Дослідження рівня інтересу старшокласників до майбутньої професійної діяльності

Як зазначалося у попередньому підрозділі, професійний інтерес нами трактується як емоційно забарвлене позитивне й вибіркове ставлення старшокласників до певної професії, пов'язане з прагненням розширити свої знання і вміння, які характеризуються вольовий установкою на оволодіння нею, а також потребою в активній та цікавій трудовій діяльності.

Вивчаючи особливості розвитку професійного інтересу в учнів старших класів, які обрали технологічний профіль «Кухар, кондитер» у Гімназії села Мишлетичі Шегинівської сільської ради Яворівського району Львівської області, нами було використано такі методики:

1. Методика аналізу мотиваційних чинників вибору професії і майбутньої професійної діяльності «Вибір професії».

В анкетуванні «Вибір професії» взяли участь учні 10 класу, які здобували професію «Кухар, кондитер» в межах технологічного профілю. Результати анкетування представлені на рис. 1.3.

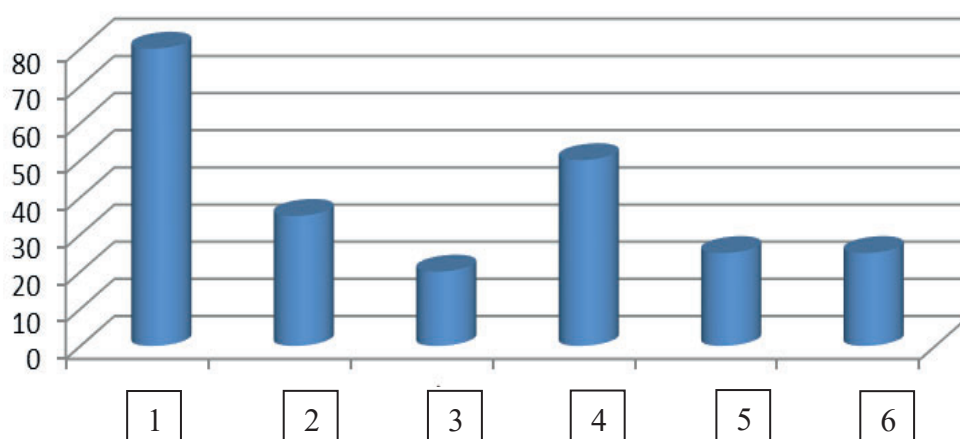

Рис. 1.3. Результати діагностики «Вибір професії» серед учнів 10 класу, які обрали професію «Повар, кондитер»: 1 – свідомий вибір професії; 2 – страх при виборі професії; 3 – несвідомий вибір професії; 4 – друзі вплинули на вибір, 5 – батьки вплинули на вибір, 6 – профорієнтаційна робота

Анкетування, проведене в учнів дозволило зробити такі висновки. На питання «Чи свідомо Ви вибрали професію, за якою зараз навчаєтеся?» 16 респондентів (80 %) відповіли, що вибрали професію кухаря-кондитера свідомо. На питання «Чи був страх при виборі професії?» лише 7 респондентів (35 %) відповіли, що відчували певне побоювання, чи справляться. Відповідаючи на питання «Хто вплинув на вибір Вашої професії?» 10 респондентів (50 %) вказали, що на вибір вплинули друзі, 5 респондентів (25 %), вказали, що на їх вибір вплинули батьки; 5 респондентів (25 %) вказали, що на їх вибір вплинула профорієнтаційна робота в основній школі.

Однак за перший рік навчання на технологічному профілі лише невелика частина учнів дізналася багато нового про професії і покращила своє ставлення до неї. Такі результати свідчать про те, що педагогічному колективу Гімназії села Мишлетичі необхідно провести спеціальну роботу з розвитку професійної мотивації та інтересу до освоєння професій у цьому закладі освіти.

2) *Методика «Шкала ранжирування мотивів»*. Учням 10 класу була запропонована методика «Шкала ранжирування мотивів» у вигляді таблиці 1.2. Учням пропонувалося ознайомитися з десятьма мотивами і розташувати їх

відповідно до власної мотивації, яка виникла при виборі професії. У таблиці 1.3 подані результати ранжирування мотивів.

Таблиця 1.2

Шкала зовнішніх і внутрішніх мотивів

№ з/п	Мотив	Класифікація мотивів
1.	Можливість самовираження	Внутрішній мотив
2.	Самостійність у роботі	Внутрішній мотив
3.	Можливість працювати творчо	Внутрішній мотив
4.	Можливість застосування особистих здібностей	Внутрішній мотив
5.	Цікава і різноманітна діяльність	Внутрішній мотив
6.	Можливість впливати на діяльність інших людей	Зовнішній мотив
7.	Можливість кар'єрного росту	Зовнішній мотив
8.	Висока заробітна плата	Зовнішній мотив
9.	Можливість ризику заради поставленої мети	Зовнішній мотив
10.	Можливість спілкування	Зовнішній мотив

Таблиця 1.3

Результати за шкалою ранжирування мотивів

Мотив	Результати ранжирування
Цікава і різноманітна діяльність	1
Можливість застосування особистих здібностей	2
Можливість працювати творчо	3
Самостійність у роботі	4
Можливість самовираження	5
Можливість впливати на діяльність інших людей	6
Можливість кар'єрного росту	7
Висока заробітна плата	8
Можливість спілкування	9
Можливість ризику заради поставленої мети	10

Таким чином, для учнів з професії «Кухар, кондитер» найбільш значущим є такий внутрішній мотив як цікава і різноманітна діяльність, а друге місце в рейтингу в учнів займають такі мотиви як самостійність в роботі та самовираження. Результати свідчать про те, що мотиви старшокласників спрямовані на обрану професію, вони досить добре обізнані з нею, тому в своїх діях знають, чого хочуть. Таким чином, завдання педагогічних працівників полягає в тому, щоб продовжувати розвивати в учнів інтерес до

обраної професії на етапах її освоєння, а також засобами профорієнтаційної роботи.

1.3. Мета, завдання, принципи і напрями профорієнтаційної роботи в школі

Розкриємо сутність профорієнтаційної роботи як важливого інструменту професійного самовизначення школяра. В ідеалі профорієнтація – це тривалий психолого-педагогічний процес, який полягає в детальному вивченні індивідуальних особливостей школяра, навчанні його самоаналізу, ознайомленні з різними професіями та з тими труднощами, які та чи інша професія ставить перед людиною.

Профорієнтація система підготовки людини до вільного, самостійного вибору або зміни професії з урахуванням її схильностей, інтересів, можливостей, наявних суспільних потреб, перспектив розвитку, а також з урахуванням необхідності повноцінного розподілу трудових ресурсів в інтересах народного господарства країни, окремої галузі, економічного регіону тощо [42, с. 12] . У сучасному суспільстві професійна орієнтація являє собою процес динамічного «узгодження людини з професією».

Профорієнтаційна робота здійснюється з **метою**:

- 1) забезпечення соціальних гарантій у сфері вільного вибору професії, форми зайнятості та шляхів самореалізації особистості в умовах ринкових відносин;
- 2) досягнення збалансованості між професійними інтересами людини, його психофізіологічними особливостями та можливостями ринку праці;
- 3) прогнозування професійної успішності у певній сфері трудової діяльності;
- 4) сприяння неперервному зростанню професіоналізму особистості як найважливішої умови її задоволеності працею та власним соціальним

статусом, реалізації індивідуального потенціалу, формування здорового способу життя і гідного добробуту [40].

Процес ефективної профорієнтаційної роботи полягає в тому, що школяр підходить серйозно до вибору подальшого життєвого шляху та свідомо замислюється над вибором професії. Такий вибір скерований на реалізацію життєво важливих потреб, що полягають в необхідності реалізувати себе в конкретній сфері професійної діяльності.

Профорієнтаційна робота у школі, на думку Д. Закатнова, ґрунтується на сукупності таких взаємопов'язаних **завдань**:

- 1) усвідомлення учнями значущості різних професій,
- 2) прищеплення школярам самостійності мислення;
- 3) формування в учнів спрямованості на трудову діяльність;
- 4) формування в учнів основи вибору майбутньої професії;
- 5) формування в учнів первинних уявлень про майбутню трудову діяльність;
- 6) виховання в учнів мотивації до трудової діяльності [16].

Як зазначає М. Близнюк, професійна орієнтація складне і багатопланове явище, в якому поєднуються економічні процеси з соціальними, освітні з психологічними [7, с. 34]. У зв'язку з цим вченим виокремлено такі **аспекти професійної орієнтації**:

1. *Психолого-педагогічний*. Профорієнтаційна робота здійснює виховний вплив на професійні інтереси людей, тобто сприяє формуванню позитивних мотивів вибору професії, що забезпечують узгодження інтересів особистості та суспільства. Для галузі загальної середньої освіти орієнтація на майбутнє може означати завдання підготувати школяра до відтворення і подальшого збагачення культури суспільства (матеріального і духовного виробництва), до саморозвитку та реалізації своїх можливостей на благо прогресу країни, виходячи з реальних умов суспільного розвитку.

2. *Медико-біологічний*. Правильно організований та грамотний вибір професії передбачає врахування вимог до здоров'я й окремих фізичних

якостей, необхідних для певної діяльності. Крім цього, важливо, щоб молода людина мала уявлення про те, який вплив здійснює обрана ним професійна діяльність на здоров'я та особистісний розвиток людини. Це пов'язано з тим, що в багатьох сферах діяльності неминуче посилюються деякі професійно важливі якості, що призводить до так званих «професійних деформацій» – патологічним і часто незворотних змінам особистості, що негативно впливає на поведінку людини в сім'ї та інших непрофесійних сферах життя. Умови праці, на кшталт малої рухливості, високого рівня емоційної напруги, запиленості, контактів зі шкідливими для здоров'я хімічними речовинами тощо, при недотриманні техніки безпеки, режиму праці та відпочинку призводять до виникнення складних професійних захворювань.

3. *Соціально-економічний.* Вибір професії та подальша професіоналізація особистості передбачають процес засвоєння певної системи знань, норм, навичок, що дозволяють здійснювати професійну діяльність. У зв'язку з цим економічним завданням є прагнення до найкращого використання основного національного ресурсу країни – людини, їх можливостей і прагнень. В ідеалі кожна держава, яка зацікавлена в своєму процвітанні, має створювати умови для того, щоб всі громадяни без винятку набували знань, умінь, компетенцій, майстерності та прагнули до самореалізації, працювали там, де їм подобається, де вони мають змогу проявити свої таланти найбільш повно. Таким чином, узгодження особистих і суспільних інтересів виступає важливим показником ефективності професійної орієнтації [7].

Відомий вчений-педагог М. Тименко наголошував, що профорієнтаційна робота в закладах загальної середньої освіти має будуватися на таких основних **принципах**:

1. Безумовне дотримання права школяра на вільний вибір професії відповідно до сформованих інтересів, схильностей, спрямованості особистості.

2. Опора на потенційні й актуальні ресурси школяра: його здібності та таланти; стан здоров'я й особливості функціонування організму;

психофізіологічні особливості і якості особистості; знання, вміння та навички, компетенції, що визначають рівень професійної підготовки.

3. Урахування потреб суспільства й особливостей ринку праці.

4. Розумне узгодження інтересів і можливостей особистості та суспільства при визначенні трудового шляху.

5. Тривалість і багатостадійність профорієнтаційної роботи.

6. Забезпечення єдності цілей і дотримання послідовності, наступності та неперервності профорієнтаційних впливів усіма учасниками профорієнтаційної діяльності.

7. Діяльнісний характер професійної орієнтації [42].

Реалізація перерахованих вище принципів, переконує О. Гнеденко, зумовлює розгляд профорієнтації як «системи соціально-економічних, психолого-педагогічних і медичних заходів, спрямованих на надання допомоги молоді (й інших груп людей) в професійному самовизначенні» [13, с. 12]. Тому систематична профорієнтаційна робота має полягати в створенні психолого-педагогічних і організаційно-методичних передумов для успішного розв'язання завдань, характерних для кожного етапу професійного розвитку особистості.

Щодо етапів профорієнтаційної роботи, які послідовно реалізуються у період шкільного навчання, то їх здебільшого вчені виділяють такі [7; 10; 16; 28; 53].

1. *Орієнтаційно-підготовчий етап* охоплює перші три роки навчання в школі (початкова школа). Мета цього етапу: сформувати у молодших школярів позитивне ставлення до фізичної праці, повагу до звання робітника, прагнення своєю власною посильною працею доставляти оточуючим радість, отримуючи від цього моральне задоволення. Тут мова йде про вироблення у школярів певної соціальної позиції, створення у дітей уявлення про різноманітні професії, формуванні установки на працю, творчу діяльність як вищу цінність для людини.

2. *Орієнтаційно-спонукальний етап* охоплює період основної, базової школи та відповідає молодшому і середньому підлітковому віку (5 – 7 класи). На цьому етапі робота полягає в ознайомленні школярів із професіями, характерними для конкретного регіону, та формуванні інтересу до них. У цей період розпочинається професійна орієнтація на уроках трудового навчання. Для цього важливо створити низку умов успішного професійного становлення молодших підлітків: включення в пошукову діяльність, спрямовану на «відкриття» професії; доручення на оригінальне розв'язання певних виробничих завдань; практична участь у виготовленні пристосувань, необхідних при тих чи інших операціях; індивідуалізація завдань відповідно до інтересів школяра; заохочення у разі успішного виконання завдання.

3. *Орієнтаційно-продуктивний етап* охоплює період основної, базової школи та відповідає старшому підлітковому віку (8 – 9 класи). Мета профорієнтаційної роботи – включити підлітків в активний продуктивний трудовий процес у галузі конкретної професії. Їм необхідно самим, на власному досвіді ознайомитися зі змістом професійної роботи, спробувати себе в ній. Участь у виробничо-практичній діяльності дозволяє учням краще пізнати себе, свої схильності та інтереси, порівняти їх зі своїми можливостями і здібностями, сприяє розвитку їхньої професійної самосвідомості, формуванню професійних намірів і мотивів. Якщо в початковий період (1 та 2 етапи) мотив вибору професії найчастіше лежить поза нею, то в ході практичного ознайомлення з професією формуються мотиви, пов'язані з інтересом до безпосереднього процесу праці, його результатів, а також прагненням до досягнення успіху.

4. *Орієнтаційно-заключний етап* охоплює період старшої школи та відповідає старшому підлітковому віку (10 – 11 класи). Як зазначає М. Янцур, у цей період відбувається вибір конкретної професії, остаточне уточнення, а в разі потреби і коригування шляхів реалізації професійних намірів [53]. До речі, як свідчить практика, саме наприкінці навчання в школі випускники найчастіше змінюють свої наміри. Основні форми профорієнтаційної роботи

на цьому етапі – індивідуальні консультації та співбесіди. Основне завдання консультацій – допомогти старшокласникам досягнути сутності того чи іншого виду професійної діяльності, її відповідність здібностям, інтересами та схильностями школярів, допомогти їм виділити професійно важливі якості для успішного оволодіння майбутньою професією.

У науковій та навчальній літературі [13; 42; 48; 51] зустрічається трактування системи профорієнтації як комплексної роботи у різних напрямках, які дослідники пропонують розглядати як послідовні **етапи профорієнтаційної роботи** авторами пропонуються:

- 1) професійне інформування та просвіта;
- 2) професійна діагностика;
- 3) професійна консультація;
- 4) професійний відбір;
- 5) професійна адаптація.

Вкрай важливим є те, що профорієнтація та пов'язані з нею процедури (професійний відбір, професійна консультація, професійна просвіта й ін.) націлені на розв'язання одного завдання: надання допомоги школяреві у виборі професії з урахуванням його інтересів й інтересів суспільства. Розв'язання цього завдання може здійснюватися різними способами та засобами, які варіюються залежно від зміни соціальної ситуації вибору і значущості компонентів, що входять до її складу. Таким чином, профорієнтація як система може розглядатися в двох площинах: по-перше, як послідовна і закономірна зміна етапів роботи залежно від етапу становлення професіонала; по-друге, як низка напрямів роботи залежно від практичних завдань або від запиту.

Дамо стислу характеристику напрямам профорієнтаційної роботи.

Професійна просвіта – це спеціально організований процес формування у школяра конкретних знань про світ професій та професійний вибір. Вона включає повідомлення відомостей: 1) про існуючі професії, спеціальності; 2) про вимоги, які вони висувають до працівника, їх характер і

специфіку; 3) про ринок праці в регіонах; 4) про найбільш і найменш затребувані професії, про рідкісні професії; 5) про шляхи й умови професійної підготовки. Крім цього, професійна просвіта передбачає інформування школярів про закономірності професійного самовизначення та особистісні якості, що впливають на вибір професії і розвиток професіонала.

Професійна просвіта сприяє формуванню в учнів професійно значущих інтересів і мотивів, позитивного ставлення до ситуації вибору професії та свідомого ставлення до професійного вибору в цілому. Вона також є важливою умовою розвитку нахилів і здібностей школяра до різних видів трудової діяльності. Розрізняють два рівня інформованості про професії: 1) макроінформованість – відносяться відомості загального характеру, які не пов'язані з конкретною життєвою ситуацією; 2) мікроінформованість – конкретизовані знання про професії.

Професійна просвіта як напрям профорієнтаційної роботи передбачає систему заходів щодо профвиховання, профінформації, профпропаганди та профагітації, котрі здійснюються через публікації, бесіди, лекції, інші заходи, що проводяться для учнів різних вікових груп. Форми і методи професійної просвіти розглядатимуться у наступному розділі.

Професійна діагностика – це система процедур і методів, спрямована на виявлення рівня розвитку, сформованості тих якостей, які бажані й важливі для певних видів діяльності [42]. Тут мистецтво вчителя трудового навчання та технологій, який здійснює профдіагностування школярів, полягає в тому, щоб підібрати тести, методи вивчення, прогнозувати успішність їхньої професійної діяльності. Залежно від розв'язуваних завдань виділяють такі види профдіагностики:

1. *Попередня профдіагностика* – найбільш дієвий вид діагностування, якщо проводиться своєчасно у ранньому підлітковому віці, оскільки багато професій ставлять до людини підвищені вимоги, наприклад, до стійкості та розподілу уваги, властивостей емоційно-вольової сфери, наявності спеціальних здібностей тощо. Тому їх необхідно вчасно виявляти та

розвивати. Діти дуже рано починають визначатися, осмислювати свої інтереси та бажання. Для вирішення питань попередньої профдіагностики необхідно:

- 1) опанувати методиками вивчення спрямованості особистості (провідних мотивів, цінностей, інтересів, схильностей);
- 2) методиками вивчення індивідуально-психологічних особливостей, що лежать в основі здібностей;
- 3) методиками вивчення основних особливостей психофізіологічних функцій (властивостей, темпераменту);
- 4) методиками вивчення рівня та широти індивідуальних знань й умінь дитини.

2. *Констатуюча профдіагностика* – проводиться, коли учень вже має сформовану систему ціннісних орієнтацій, інтересів, схильностей та в загальному і цілому сформувався як особистість. Нерідко констатуючої профдіагностики потребують випускники шкіл, яким складно самостійно вибрати професію. Однак прогностична ефективність такої діагностики, зазвичай, є дуже невисокою. Це – не допомога, а спосіб відстрочити кризу самовизначення. Для цього виду профдіагностики немає необхідності проводити всебічне обстеження особистості. Комплекс методик підбирається відповідно до запиту школяра і найчастіше стосується спрямованості та здібностей особистості.

Професійна консультація – це взаємодія, співпраця, під час якого школяр і вчитель-консультант спільно розглядають проблеми планування професійної діяльності першого і прагнуть знайти шляхи їх вирішення [51]. *Метою профконсультації* є прагнення до того, щоб школяр навчився, по-перше, розуміти себе, своє справжнє становище; по-друге, критично оцінювати себе і свої можливості; по-третє, свідомо використовувати різні способи саморозвитку та надання позитивного впливу на свою життєву ситуацію.

Під час консультації всі проблеми розглядаються з погляду потреб учня та ситуації, що склалася. Завдання, які вирішуються під час профконсультації, визначають її різновиди:

1) *первинна профконсультація* – проводиться з метою виявлення готовності особистості до професійного самовизначення, наявності та ступеня опрацьованості професійного плану, труднощів професійного становлення.

2) *довідкова (індивідуально-професіографічна) профконсультація* – проводиться в разі недостатньої інформованості школяра. Під час такої консультації з'ясовуються канали працевлаштування, умови прийому на роботу (навчання), можливість освоєння різних професій, терміни підготовки, загальна характеристика професії, зміст праці, перелік професійно важливих якостей, медичні протипоказання;

3) *діагностична профконсультація* – проводиться з метою формування у школяра більш повних й об'єктивних уявлень про себе та свої можливостях. Під час діагностування, попереднього (для молодших підлітків) або поглибленого (для старшокласників), проводиться дослідження спрямованості, вираженості професійно важливих якостей особистості, психофізіологічних функцій і властивостей. Результати діагностування в коректній формі повідомляються школяреві. На основі отриманої інформації, за необхідності, планується подальша профорієнтаційна робота;

3) *підтримуюча профконсультація* – приводом для цього виду консультації є не труднощі професійного самовизначення, а психологічний стан, викликаний розгубленістю, страхом, безпорадністю у виборі професії. Профорієнтаційна робота з дитиною, що знаходиться в такому стані, полягає в морально-емоційній підтримці. Для цього буває достатньо доброзичливих і довірчих відносин, що встановлюються в просторі консультування;

4) *корекційно-розвиваюча профконсультація* – спрямована на формування особистісної готовності до професійного самовизначення, допомогу в конкретному виборі та прийнятті рішення. Цей вид консультування найбільш трудомісткий, оскільки рідко обмежується однією – двома зустрічами. Крім розвиваючої роботи, вчитель-консультант допомагає школяреві сформулювати професійну мету, вибудувати план її досягнення, виявити різні варіанти професійного розвитку тощо.

Профвідбір – це система організаційних й оціночних методів, спрямованих на виявлення індивідуальних особливостей школярів, що дає можливість зробити вибір з них, найбільш придатних до вимог певної професії. Профвідбір передбачає вибір із загального числа учнів, найбільш придатних для певної професії, з урахуванням їх придатності й індивідуальних схильностей, потенційних здібностей до цієї професійної діяльності. Це – проведення поглибленого діагностування та профконсультації з метою відбору учнів для подальшого навчання професії [13].

Головне завдання профвідбору обґрунтоване визначення профпридатності учня до конкретної трудової діяльності з урахуванням нахилів, здібностей індивіда та потреб виробництва. Тому профвідбір слід розглядати «як спеціально організований дослідницький процес, метою якого є виявлення та визначення за допомогою науково обґрунтованих методів ступеня і можливості психофізіологічної та соціально-психологічної придатності навчання за певними професіями» [28, с. 26].

Професійна адаптація – це процес розподілу учнів за профілями навчання в старшій школі (гуманітарний, економічний, фізико-математичний, мистецький, технологічний тощо) або за професіями у міжшкільному навчально-виробничому комбінаті, в результаті чого відбувається усвідомлення й бажання й далі розвиватися в професії [13].

Окремі дослідники [10; 14; 13] вважають, що процес професійної адаптації розпочинається безпосередньо на виробництві, інші стверджують, що початок цього процесу закладається ще в школі. Процес професійної адаптації вони поділяють на чотири періоди: 1) підготовка до праці в школі; 2) вибір професії; 3) професійна підготовка; 4) початок трудової діяльності. Інші дослідники процес професійної адаптації поділяють на два періоди: 1) довиробничий (в школі, коледжі, технікумі, вузі); 2) виробничий (безпосередньо на роботі, в виробничих умовах) [42; 51].

Вчені погоджуються, що професійна адаптація, як процес прилучення до праці, розпочинається з раннього дитячого віку, коли дитина вирощує рослини

вдома або на присадибній ділянці, доглядає за свійськими тваринами і домашньою птицею в особистому господарстві або в шкільному живому куточку, допомагає батькам вдома [4]. У процесі вивчення основ наук в школі, на уроках трудового навчання та технологій, у позаурочній роботі цей процес продовжує розвиватися. Для випускників базової школи (9 класи), які виявили бажання навчатися в закладах професійно-технічної освіти (професійний ліце, вище професійне училище) чи фахової передвищої освіти (коледж, технікум), процес адаптації триває в цих закладах, а для учнів, які продовжили навчання у профільних класах, – в старшій школі. Після закінчення закладу загальної середньої освіти (або професійного закладу освіти) процес адаптації продовжується безпосередньо на роботі у виробничих умовах або у вищому закладі освіти.

Отже, під професійною адаптацією вчені також розуміють соціально-економічний процес пристосування учня до майбутньої конкретної професії, коли остаточно з'ясовується, чи правильно відповів школяр на питання «Ким бути?» [28], а також виявляються недоліки проведеної роботи з професійної орієнтації в закладах освіти.

Розділ 2

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

2.1. Основні методи та форми профорієнтаційної роботи, спрямовані на розвиток інтересу школярів до майбутньої професії

Сутність будь-якої методики профорієнтаційної роботи – це розширення можливостей вчителя чи консультанта у виборі учнем майбутньої професії.

Зазвичай вчені при розгляді практичних методик виділяють такі моделі: 1) імітаційну модель, де відображаються сенс і зміст методики; 2) психотехнічну модель, де відображені процедура, умови використання методики, а в добре описаних методиках – і можливі труднощі її проведення. Імітаційна та психотехнічна моделі ставляться до методики як «зовнішньому засобу», представленому в різних підручниках і методичних посібниках. Щоб методика працювала, необхідний підготовлений для її використання вчитель, який розбирається у спроектованих у методиці проблемах (володіє імітаційною моделлю) та вміє використати її на практиці (володіє психотехнічною моделлю) [2; 4; 16].

Як зазначає профорієнтолог М. Тименко, методика – це, як мінімум, сукупність зовнішніх і внутрішніх засобів професійної діяльності вчителя. «Іноді буває так, що педагог добре розбирається у проблематиці, але не вміє працювати з подібними процедурами практично. І тоді використання методики буде менш ефективним» [42, с. 19].

При прогнозуванні ефективності методики важливо ще врахувати, наскільки передбачувані учні готові сприйняти спроектовані проблеми і брати участь в цих процедурах. Також важливо враховувати прийнятність розгляду цих проблем в конкретному закладі освіти, а також прийнятність використання процедури методики (наприклад, в деяких школах адміністрація іноді заявляє: «Нашим школярам тести вже набридли ...»). У подібних

ситуаціях вчителю важливо або постаратися переконати адміністрацію, що далеко не завжди виходить, або, прекрасно розуміючи необхідність тестування або використання ігрових методів, працювати з цими методами активніше, незважаючи на супротив. Тим більше що сам вчитель, як фахівець з вищою педагогічною освітою, повинен відповідати за те, як і за допомогою яких методів він здійснює профорієнтаційну роботу [13].

На основі аналізу літератури [8; 15; 30] нами відібрано основні **групи методів профорієнтаційної роботи**, які з успіхом можна використати з метою формування інтересу у школярів до майбутньої професії:

1. Інформаційно-довідкові, просвітницькі методи:

1) професіограми – короткі описи популярних професій (проблема в тому, що традиційні професіограми насилу «сприймаються» більшістю школярів, тому важливо шукати більш компактні та зрозумілі форми опису професій);

2) довідкова література (за умови достовірності такої довідкової інформації);

3) інформаційно-пошукові системи – комп'ютеризовані засоби, призначені для оптимізації пошуку професій, закладів освіти та місць роботи;

4) професійна реклама та агітація (за умови достовірності, оперативності й привабливості для тих, кому така реклама призначена);

5) екскурсії школярів на підприємства та заклади освіти (за умови завчасного підбору і підготовки кваліфікованих екскурсоводів);

6) зустрічі школярів із фахівцями за різними професіями (за умови спеціального відбору та психолого-педагогічної підготовки таких фахівців за професією);

7) пізнавальні та просвітницькі лекції про шляхи вирішення проблем професійного самовизначення;

8) профорієнтаційні уроки зі школярами як система занять (а не як окремі «заходи»);

9) навчальні відеофільми і рекламні ролики про сучасні професії;

10) використання засобів масової інформації (ЗМІ) може бути досить ефективним, але з обов'язковим урахуванням їх специфіки (специфічного жанру спілкування з телеаудиторією, що вимагає не лише динамічного викладу суті питання, а й уміння «справляти враження» на учнівську аудиторію, а також неминучість скорочення «обсягу» професіографічної інформації);

11) ярмарки професій та їх модифікації, що показали свою ефективність в профорієнтаційній допомозі випускникам загальноосвітніх шкіл [8].

2. Методи професійної психодіагностики:

1) бесіди-інтерв'ю закритого типу (за чітко визначеним переліком питань);

2) відкриті бесіди-інтерв'ю (з можливістю певного відволікання від заздалегідь підготовлених питань; досвідчені вчителі-консультанти вважають, що такі бесіди дають про учня інформації більше, ніж традиційне тестування);

3) опитувальники професійної мотивації (психологи-профорієнтатори вважають, що для школярів, які обирають масові професії це більш важлива діагностика, ніж визначення здібностей до професії);

6) опитувальники професійних здібностей: потрібно достатньо вибіркоче їх використання й особлива підготовка вчителя-консультанта при інтерпретації результатів; ці опитувальники виправдовують себе стосовно до професій з особливими умовами праці (однак для більшості професій – профпридатність, як зазначає М. Тищенко, формується безпосередньо у процесі трудової діяльності [42];

7) індивідуальні опитувальники: при їх використанні потрібна особлива підготовка педагогів-консультантів, розуміння сенсу й обмежень застосування такого типу опитувальників в профконсультації;

8) проектні особистісні тести (потрібні особлива підготовка й особливі тренінги та стажування для профконсультанта з метою їх використання);

9) методи спостереження – це один з основних науково-практичних методів роботи, за умови чіткого виділення об'єкта та параметрів

спостереження, способів спостереження і фіксації результатів, способів інтерпретації результатів тощо;

10) збір непрямой інформації про клієнта від знайомих, батьків і друзів, від педагогів та інших фахівців (за умови тактовності й етичної коректності такого опитування, коли отримання непрямой інформації не перетворює знайомих і друзів у суб'єктивних оцінювачів);

11) психофізіологічні обстеження (в широкій практиці мають сенс для професій з особливими умовами праці, а в спеціальних дослідженнях можуть бути використані для різних видів трудової діяльності);

12) «професійні проби» в спеціально організованому освітньому процесі по типу «F-тесту» японського професора Фукуями, що зазвичай вимагає великих матеріальних витрат (створення лабораторій, майстерень, забезпечення «зацікавленості» фірм і організацій тощо);

13) використання різних ігрових і тренінгових ситуацій, де моделюються різні аспекти професійної діяльності (наприклад, особливості спілкування або морального вибору), що дозволяє будувати прогнози щодо майбутнього професійної поведінки учасників цих процедур;

14) дослідження та спостереження за школярами безпосередньо у процесі їхньої навчально-трудової діяльності;

15) використання різних тренажерів, де не лише відпрацьовуються трудові уміння та навички учнів, а й вивчається і прогнозується готовність ними освоювати нові професійні дії [15].

3. Методи морально-емоційної підтримки школярів:

1) групи спілкування (в профорієнтації частіше використовуються для створення сприятливої атмосфери взаємодії, але не для розв'язання власне профконсультаційних проблем);

2) тренінги спілкування (іноді дозволяють учням освоїти деякі комунікативні навички поведінки при прийомі на роботу, на іспитах і при різних ділових контактах);

3) складні методи індивідуальної та групової психотерапії (гештальт-групи, логотерапія й ін.); вони дозволяють краще усвідомити школяреві сенс обраної трудової діяльності або сенс самого процесу самостійного вирішення проблем, пов'язаних із самовизначенням; вимагають особливої підготовки вчителя-профконсультанта;

4) публічні виступи, незважаючи на деяке іронічне ставлення до них, при вмілому використанні можуть сформувати серйозну мотиваційну основу самовизначення для формування професійного інтересу і самовизначення школярів;

5) профорієнтаційне консультування з використанням активних ігрових методів з елементами психотренінгу;

6) особиста привабливість учителя-профконсультанта;

7) різні позитивні й успішні приклади професійного самовизначення, на які може посилатися учитель-профконсультант для підвищення впевненості школяра у принципову можливість розв'язання проблем із вибором майбутньої професії;

8) вечори на кшталт «свята праці», які підвищують престиж конкретних професій (природно, при вмілій організації й урахування специфіки учнівської аудиторії, для якої таке свято організовується) [30].

4. Методи надання допомоги в конкретному виборі і прийнятті рішення:

1) побудова «ланцюжка» послідовних дій, що забезпечують реалізацію намічених цілей і перспектив і дозволяють наочно представити школярові й учителю-профконсультанту можливі життєві перспективи професійного самовизначення;

2) побудова системи різних варіантів дій школяра (у вигляді своєрідних «дерев» і «гілок»), що ведуть до певної мети, котра дозволяє виділити найбільш оптимальні варіанти перспектив в оволодінні майбутньою професією;

3) використання різних схем альтернативного вибору з уже наявних варіантів вибору професії, закладу освіти або спеціальності в конкретному закладі освіти (зазвичай використовуються на заключних етапах консультації випускників шкіл) [51].

На основі аналізу літературних джерел [13; 18; 42] нами виокремлено основні **форми профорієнтаційної роботи**, спрямовані на розвиток інтересу школярів до майбутньої професії:

1. *Профінформаційний урок*. Залежно від організації та змісту ця форма профорієнтаційної роботи дозволяє розв'язувати різні завдання:

1) активізація інтересу учнів до об'єкту та предмету вивчення і вибору професії;

2) виховання відповідального й активного ставлення до свідомого вибору професії;

3) виявлення та формування структури мотивації професійної діяльності;

4) стимулювання учнів до самовиховання професійно значущих якостей і властивостей особистості тощо.

Ця форма використовується для роботи з групою учнів і дозволяє охоплювати найбільш загальні питання вибору професії.

2. *Профінформаційна бесіда* (найчастіше тематична). Бесіда на відміну від уроку носить менш структурований, проблемно-орієнтований характер. Вона може проводитися як в груповому, так і в індивідуальному режимах. Ефективність групової бесіди в тому, що нею охоплюється більша кількість учнів, а також є можливість обговорення питань, що цікавлять з різних точок зору, активного осмислення інформації про вибір тієї чи іншої професії. При індивідуальній бесіді є можливість звертатися до більш глибоких питань, що цікавлять школяра, отримати більш повну інформацію про його можливості та переваги.

3. *Профінформаційні ігри*. Сьогодні використання профінформаційних ігор дуже затребуване. Учень отримує не лише словесну інформацію в

готовому вигляді, а й особистісний досвід, замінити який не може жодна лекція. До того ж інформація супроводжується позитивними емоціями. Проведення профінформаційних ігор вимагає від учителя не лише професійної підготовки, а й організаційних здібностей.

Ігрові технології являють собою дидактичні системи застосування різних ігор, які формують в учнів вміння розв'язувати завдання на основі вибору альтернативних варіантів: цікаве ігрове проектування, індивідуальний тренінг, розв'язання практичних завдань та ін. Очевидним є факт, що ігрові технології вже давно з успіхом використовують педагоги для формування професійних інтересів у школярів, а також психологи, профконсультанти. Головні переваги таких ігор їх наочність, емоційна насиченість, а також можливість моделювати разом з учнями складні аспекти професійного і життєвого самовизначення.

Конкретні гри (ділові, рольові, імітаційні та ін.) дозволяють розглядати ціннісні смислові аспекти професійного вибору, планувати далекі й близькі перспективи професійного розвитку, виявляти різні зовнішні та внутрішні перешкоди на шляху до професійних і життєвих цілей, безпосередньо моделювати процес професійного вибору. Крім того, профорієнтаційні ігри дозволяють підтримувати в класі високий ігровий темп, необхідну динаміку, що забезпечує високий рівень дисципліну та самодисципліни; нічого не нав'язуючи гравцям, гра провокує дітей на самостійні роздуми, дозволяє відверто висловлюватися; профорієнтаційний захід стає більш цікавим, привабливим і результативним.

У теорії утвердився взаємозв'язок навчання та ігрових технологій, визначилася структура ігрового процесу, вченими були розроблені основні форми і методи управління ігровими технологіями. Однак на практиці середніх закладів освіти ігрові технології використовуються рідко, учні не виявляють до них стійкого інтересу. Можливо, причиною цього є те, що педагоги на заняттях недостатньо використовують різні види профорієнтаційних ігор, які відповідають інтересам і можливостям учнів.

Ігрові технології сприяють формуванню та розвитку всіх сторін людської особистості, а їх структура, завдання, ігрові правила та ігрові дії об'єктивно містять в собі можливість формування професійної спрямованості особистості, тобто інтересів до певної професії. Знання самого себе, своїх інтересів, здібностей, нахилів, бажань є необхідною умовою готовності до вибору школярем майбутньої професії.

4. *Профінформаційні стенди* (наочна інформація) – один із традиційних способів профінформування. На стендах може бути представлений опис популярних професій, професійних і вищих закладів освіти, досягнень в галузі тієї чи іншої сучасної професії, а в деяких випадках і зразки продукції. Ця форма профінформування дозволяє учневі самому отримати інформацію. Їх розміщують на видних місцях у закладах загальної середньої освіти, в службах зайнятості та профконсультаційних центрах. Однак великі стенди не володіють оперативністю, не є мобільними та певним чином є консервативними. Зараз все більше використовуються форми так званої «малої наочності» (профінформаційні листівки, комп'ютерні профінформаційні закладки тощо), які простіше оновлювати та коригувати, а можливості розсилки дозволяють зробити профінформування та агітацію більш адресними.

5. *Профінформаційна екскурсія* на підприємство. З одного боку, вона знайомить цікавляться професією зі структурою виробництва та професійної діяльності, з технікою, технологією, організацією й умовами праці. З іншого боку, ця форма роботи вчить учнівську молодь самостійно проводити аналіз професій. Тому ця форма організації пізнавальної діяльності учнів, спрямованої на одержання необхідної професіографічної інформації, є достатньо популярною в школі.

6. *Професіографічна зустріч*. Спрямованість на певну галузь чи сферу професійної діяльності формується, проявляється і розвивається в процесі діяльності та спілкування, тому профорієнтацію школярів необхідно проводити із залученням фахівців різних професій. Особливо велике значення

для свідомого вибору школярем майбутньої професії має одержуваний ним комплекс знань і умінь, в якому враховуються статус і роль особистості в різних професійних спільнотах, а також готовність підлітка до вибору професії. Тому зустрічі учнівської молоді з представниками професії – це один із способів активізувати активність й інтерес учнів до вибору майбутньої професії.

7. *Організація дослідницької роботи зі складання опису професії.* Відомо, що інформація, здобута самостійно, більш органічно засвоюється особистістю. Особливо це стосується інформування дітей і підлітків. Для організації самостійного збору інформації важливо попередньо розповісти учням про існуючі класифікації професій, про схему складання професіограм.

8. *«Ярмарки професій».* Ця форма професійної просвіти зазвичай проводиться силами служб зайнятості та полягає в організації зустрічі представників закладів освіти, організацій і підприємств, які потребують фахівців, із потенційними студентами або працівниками. Спочатку «ярмарки професій» проводилися для інформаційної допомоги в працевлаштуванні безробітним, але згодом виявилися ефективними і для випускників шкіл, професійних і вищих закладів освіти.

Отже, форм і методів професійної орієнтації може бути набагато більше, все залежить від завдань, які стоять перед вчителем-профконсультантом, а також від специфіки організації, що займається професійною освітою. Виходячи з того, що професійна орієнтація – процес активний, більш ефективними будуть такі форми і методи роботи, які вимагають безпосередньої участі школяра в пошуку інформації та формуванні загальної «професійної картини».

Процес формування професійного інтересу школярів має перебувати під постійним контролем з боку вчителя-профконсультанта або класного керівника, який використовує у своїй діяльності комплекс профорієнтаційних форм і методів. При цьому педагогам необхідно враховувати такі *умови*:

1) вихідний рівень інтересу учня до тієї чи іншої професії; 2) мотиви вибору тієї чи іншої професії; 3) індивідуальні особливості кожного школяра і класу учнів загалом; 5) педагогічні умови формування професійного інтересу, індивідуальні особливості школяра.

2.2. Особливості організації профорієнтаційної роботи з метою формування у школярів професійних інтересів

Як було відзначено нами раніше, значними можливостями в розвитку професійного інтересу становлять профорієнтаційні заходи. Теоретичний аналіз літератури з проблеми організації профорієнтаційних заходів дозволив нам розкрити сутність поняття «профорієнтаційний захід» як організованого і цілеспрямованого заняття з учнями виховного та проосвітницького характеру, спрямованого на формування інтересу школярів до майбутньої професії.

Уявімо технологічні аспекти розвитку професійного інтересу з використанням профорієнтаційних заходів у вигляді програми. Звісно, що процес профорієнтації в школі має бути чітко організованим, що дозволяє представити алгоритм дій при розробці програми профорієнтаційних заходів, спрямованих на розвиток професійного інтересу учнів наступним чином:

- 1) визначення цілей профорієнтаційних заходів;
- 2) опис очікуваного результату;
- 3) обґрунтування змісту профорієнтаційних заходів у контексті майбутньої професійної діяльності учнів;
- 4) вибір організаційних форм профорієнтаційних заходів із розвитку професійного інтересу;
- 5) вибір процедур аналізу програми і змісту профорієнтаційних заходів.

Відповідно до запропонованого алгоритму розглянемо основні етапи розробки програми профорієнтаційних заходів, спрямованих на розвиток професійного інтересу у школярів. Метою проведення профорієнтаційних заходів є формування моральної, правової, фізичної, естетичної, соціальної

культури і професійної спрямованості учнів. При проведенні профорієнтаційних заходів розв'язуються такі завдання: сприяння учням в оволодінні вміннями і навичками організації соціально значущої діяльності; розвиток творчих та інших здібностей, ключових умінь, професійних якостей особистості тощо. Профорієнтаційні заходи в класі повинні бути частиною реалізації плану загальношкільної профорієнтаційної роботи та повинні забезпечувати ефективне розв'язання виховних і профорієнтаційних завдань.

Проведення профорієнтаційної роботи в школі – це здійснення широкої **програми комплексних дій**, спрямованих на формування у школярів професійного інтересу. С. Порохня у книзі «Профорієнтація» розкрив основні педагогічні аспекти цієї програми:

«1. Необхідно мати опис і класифікацію професій, а також професіограми окремих професій, що включають докладний опис її сторін – предмета праці в професії, завдань, умов праці, виробничих відносин, засобів, знарядь праці, характеру результатів. Особливо слід вказати умови праці та характеристики результату професійної діяльності, що вимагають від людини значних психологічних зусиль.

Знайомлячи школярів із популярними професіями, важливо пов'язати цю роботу з реальними потребами фахівців в конкретному регіоні, де знаходиться школа. При цьому може використовуватися так зване «віяло професій» – притаманна даному етапу розвитку економіки країни і педагогічно доцільна модель диференційованого розподілу професій між територіальними одиницями, галузями виробництва, закладами освіти, відображена в суспільній та індивідуальній свідомості відповідно до соціальної значущості професії, вимогами повноти і ненадлишкової інформації, логічної наступності розгортання профорієнтаційного процесу. Функція віяла професії – забезпечення відповідності змісту профорієнтаційної роботи економічній реальності даного регіону, міста тощо.

2. Потрібно спиратися на докладний виклад вимог до суб'єкта праці – психограмму, тобто на опис поєднання необхідних для конкретної професії

професійно важливих якостей особистості. Особливо треба вказати на ті якості, які зумовлені природними особливостями людини та майже не змінюються впродовж життя. Слід зазначити ті психологічні якості, які є протипоказанням до професії та не сумісні з нею (наприклад, нелюбов до дітей у педагога, уповільнена реакція у водія тощо). Важливо викласти ті психологічні якості та навіть тип особистості, які можуть розвинути в ході здійснення праці в межах обраної професії.

3. Необхідно зібрати дані психологічного обстеження, бесіди про учня, що цікавиться і бажає правильно вибрати майбутню професію. Важливо виявити, чи розуміє школяр соціальну значущість цієї професії, її місце в суспільстві, а також який стиль життя пов'язаний з нею. Доцільно вивчити професійні наміри, інтереси, схильності цього конкретної учня, стан його професійної свідомості (розуміння якостей професіонала в цій професії) та самосвідомості (виявлення наявності цих якостей і можливостей у себе), історію вибору ним майбутньої професії та етапи, які підводять до цього, об'єктивну картину мотиваційної та операційної сфер психічного розвитку школяра.

4. Необхідно володіти прийомами допомоги людині в розумінні самого себе як цілісної особистості з усвідомленням своєї мотиваційної (інтересів, схильностей, домагань, очікувань) й операційної сфери (знань, умінь, здібностей, компетенцій, типу мислення), своїх переваг і недоліків, того, що може допомогти або перешкодити його роботі в цій професії.

5. Доцільно використовувати низку процедур профконсультації, зокрема: 1) з'ясування альтернатив у професіях задля полегшення вибору серед них і пошуку професій серед інших під час профконсультаційних ігор; 2) співвіднесення професій з можливостями вибору школяра; 3) використання прийомів розвитку у дитини «відчуття професії», яка принесе йому максимальний професійний успіх та задоволення в житті» [40, с. 215].

Крім того, на думку М. Тиценка, процесі профорієнтаційної роботи важливо враховувати:

«1) загальну професійну спрямованість особистості, яку іноді називають професійною валентністю особистості (С. Батишев, Е. Зеєр, Є. Клімов та ін.). Спостерігаються моновалентні, полівалентні щодо світу професій типи людей, а також невизначені типи. Професійну валентність можна розширити в процесі навчання і виховання, але важливо враховувати, наскільки доцільно той чи інший яскраво виражений тип людини адаптувати до неадекватних видів професії;

2) співвідношення мотиваційної і операційної сфер у школяра, а також витрати зусиль і можливі втрати на шляху отримання професії. Наприклад, операційна сфера може забігати вперед мотивів (здатності є, а інтересу до професії немає), мотиваційна сфера може випереджати операційну (прагне до професії, але не володіє потрібними якостями); здібності та мотиви є, але зусилля і витрати на шляху до здобуття професії дуже великі (наприклад, отримання професії шкодить здоров'ю, приносить шкоду сім'ї тощо);

3) індивідуальні особливості учнів, які проявляються у відсутності виражених здібностей і схильностей, в коливаннях та невпевненості дитини, в наявності суперечливих, неоднозначних мотивів вибору професії» [42, с. 54].

2.3. Методика організації та проведення профорієнтаційних заходів

Сформованість в учнів професійного інтересу є «основним критерієм ефективності профорієнтаційної роботи, яка реалізується за допомогою різних виховних заходів відповідної спрямованості. І якщо форми цих заходів давно відомі і можуть використовуватися в «готовому» вигляді, то наповнення їх конкретним матеріалом, розробка їх змістовної частини в більшості випадків є творчою працею учителів, які здійснюють профорієнтаційну роботу в школі» [31, с. 68].

Як зазначає О. Гнеденко, при підготовці профорієнтаційного заходу необхідно заздалегідь спланувати діяльність його учасників. Складання короткого плану дозволить раціонально розподілити цю діяльність,

вибудувати все елементи заходу відповідно з внутрішньою логікою, зорієнтуватися за часом, оцінити ресурси та можливі ризики [13].

У плані профорієнтаційного заходу доцільно відобразити такі елементи:

- тема;
- коротка характеристика учнів (кількість, вік, клас);
- мета і завдання;
- структура із зазначенням послідовності етапів і приблизного розподілу часу за цими етапами;
- зміст матеріалу;
- форми, методи і прийоми роботи;
- роздатковий матеріал й обладнання;
- вид рефлексії (оцінка заходу).

Єдиним темам для всіх профорієнтаційних заходів можна надати яскравості, відповідно назвавши її на кшталт:

1) приклади назв *тематичних класних годин*: «Калейдоскоп професій»; «Професії навколо нас»; «Старт в професію»; «Сходинок кар'єри» і т.ін;

2) приклади назв *тематичних виставок (фотовиставок)*: «Професії моїх батьків»; «Професії в особах»; «Професії нашого міста»; «Умілі ручки» тощо;

3) приклади назв *профорієнтаційних екскурсій*: «Як народжуються речі»; «Подорож в країну солодощів»; «Острівць дитинства»; «Краса не вимагає жертв»; «Щоб час не зупинився»; «Де у машини серце»; «Як сорочка в полі виросла»; «Театр починається з вішака» та ін.;

4) приклади назв *тематичних конкурсів, вікторин, творів*: «Мої захоплення»; «Коли я стану дорослим, я буду ...»; «Якби я став ...»; «Малюнок на асфальті»; «Загадки на грядці»; «Подорож у часі (історія професії)»; «Дізнайся професію»; «Експедиція в світ професій» тощо;

5) приклади назв *тематичних загальношкільних заходів*: «Перехрестя семи доріг, ось і я!»; «Професійна Всесвіт»; «Ми з професією удвох чудово

живемо!»; «Вибір професії – путівка в життя»; «Працею славиться людина!» «Операція «Суботник» та ін.

Назва теми профорієнтаційного заходу сприяє і більш емоційному сприйняттю змісту та його кращому запам'ятовуванню. У короткому плані повинні бути відображені організаційні моменти та види діяльності учасників виховного заходу. Це робиться для того, щоб сценарій був «відтвореним», адже він може знадобитися і через кілька років, для наступних поколінь учнів. В цьому випадку потрібно буде лише внести в нього деякі корективи, а не згадувати, що там малося на увазі.

Приклад короткого плану класного часу на профорієнтаційну тематику:

1. Специфіка становища молоді на ринку праці.
2. Професія, спеціальність, посада.
3. Мотиви вибору професій.
4. Виступи представників різних професій.
5. Узагальнення.

Приклад короткого плану класного часу «Піксельна дорога»:

1. Організаційний момент.
2. Проведення гри «Цікаві професії майбутнього».
3. Розповідь-бесіда про професії типу «програміст».
4. Робота з пакетом наочності за професією «програміст» у парах.
5. Обговорення результатів роботи.
6. Підведення підсумків «Що цікавого дізналися про професії, пов'язані з цифровими технологіями?».

Короткий план заняття є основою для опису перебігу профорієнтаційного заходу. На цьому етапі докладно описується, хто що буде робити і говорити, щоб упродовж заходу не витратити час на формулювання своїх думок і підбір логічних переходів між тематичними блоками.

При виборі форм і методів проведення профорієнтаційного заходу важливо не відхилятися від загальної мети профорієнтаційної роботи – викликати інтерес і підвести учня до зваженого та самостійного вибору

професійної діяльності. У цьому випадку найбільш важливим компонентом системи професійної орієнтації учнів є «професійне просвітництво – повідомлення учням відомостей про змістовний бік різних професій, способи та шляхи їх отримання, про їх значення в економіці регіону і країни; про особливості регіонального ринку праці, потреби в кадрах; про вимоги, що ставляться професією до психофізіологічних якостей особистості, про рівень оплати праці тощо. Тому обрані форми і методи повинні сприяти дохідливому, достовірному та наочному інформуванню учнів про світ професій та спеціальностей, забезпечуючи тим самим інформаційну підтримку процесу формування професійного інтересу [53, с. 39].

У профорієнтології снує широкий діапазон форм і методів роботи. Д. Закатнов наводить перелік *заходів профорієнтаційного характеру* в єдності форм і методів: 1) дні відкритих дверей; ярмарки професій; профорієнтаційні екскурсії (на підприємства, фірми, в організації, завлади професійної та вищої освіти); 2) тематичні класні години; 3) тематичні батьківські збори; 4) зустрічі з фахівцями різних професій та роботодавцями (стейкхолдерами); 5) уроки профорієнтації; 6) профорієнтаційні тренінги; 7) предметні тижні; 8) тижні прикладної творчості; 9) ярмарки-виставки творчих робіт, виступи художньої самодіяльності; 10) ділові ігри, конкурси, вікторини, спортивні заходи; 11) конкурси малюнків, творів; 12) бесіди (довідково-інформаційні, профорієнтаційно-профілактичні, профдіагностичні); 13) професійні проби; 14) працевлаштування учнів у канікулярний час; 15) суботники, генеральні прибирання, трудові десанти; 16) літній табір праці та відпочинку та ін. [16].

Щодо *напрямів профорієнтаційної роботи* в школі вченим відібрані такі: професійна діагностика; індивідуальні та групові консультації профорієнтаційного характеру; робота шкільних і позашкільних гуртків за професійними інтересами, факультативів і предметних гуртків; робота профорієнтаційного клубу; науково-дослідна робота учнів; розробка сайтів; створення та застосування мультимедійних презентацій, відеороликів, навчальних фільмів, комп'ютерних інформаційно-довідкових систем;

публікація рекламних оголошень, імідж-статей про заклади освіти в газетах і довідниках; видання інформаційних матеріалів (буклети, проспекти, інформаційні листки тощо); оформлення куточків профорієнтації та ін. [16].

Деякі профорієнтаційні заходи можна проводити в різній формі залежно від поставленої мети і вікових особливостей учнів. Наприклад, профорієнтаційно-профілактичну бесіду можна проводити в індивідуальній формі, в формі класної години або загальношкільного заходу. На практиці найчастіше використовують групову форму профорієнтаційних заходів (клас, навчальна група за інтересами), рідше індивідуальну та масову.

При виборі форм і методів заходи С. Порохня рекомендує враховувати деякі *загальні принципи*, які не залежать від вікових особливостей учнів:

1. Форми і методи профорієнтаційної роботи мають відповідати заявленій меті та завданням.

2. Упродовж одного заходу необхідно чергувати різні види діяльності учнів.

3. Принцип наочності актуальний для учнів різного віку.

4. Профорієнтаційний захід має бути органічно «вплетено» в освітній процес, а не «стояти осібно» від навчальної діяльності учнів. Прикладом може служити проведення словникового диктанту за професіями або знайомство з історичним аспектом професії.

5. Принцип активності та залучення актуальний для учнів різного віку.

6. У більшості випадків профорієнтаційна інформація є для учнів новою, тому вимагає роз'яснення та часу на її засвоєння. Звідси, необхідно на одному заході розкривати один аспект теми та не перевантажувати його іншими цілями і завданнями.

7. Весь матеріал профорієнтаційного заходу повинен викладатися на доступній учням мові. Слід уникати професійного сленгу та складних термінів.

8. Засвоєнню нової інформації сприятиме виконання учнями попередньо отриманого завдання, пов'язаного з темою профорієнтаційного заходу. Чим

старші учні, тим більше уваги потрібно приділяти їх самостійній попередній підготовці матеріалу.

9. Закріпленню результату заходу сприятиме щось, що учні зможуть «забрати із собою»: результати діагностичних вимірювань, малюнок, домашнє завдання, нагорода, диплом, інформаційний буклет, візитка та ін.

10. Приготування та застосування засобів унаочнення вимагає значних часових витрат.

11. При проведенні профорієнтаційних екскурсій слід не відхилятися від їх основної мети – показу основних характеристик професії, організації виробничого процесу, демонстрування умов праці на виробництві.

12. При відвідуванні масових заходів – виставок, ярмарок тощо – необхідно роз'яснити учням їх загальний зміст, націлити на усвідомлене сприйняття.

13. За інших рівних умов варто віддавати перевагу профорієнтаційним заходам, проведеним поза стінами навчального кабінету чи шкільної майстерні (зокрема, екскурсіям), а також заходам за участю запрошених фахівців (представників різних професій або спеціальностей, лікаря-профпатолога, фахівців Центру зайнятості населення, профорієнтаторів-волонтерів закладів професійної та вищої освіти тощо). У подібних випадках спрацьовує ефект новизни, наочності, практичної діяльності, статусності й авторитетності, що зумовлює позитивний вплив на учнів.

14. Потрібно збільшувати частку спільної діяльності учнів. Важливо пам'ятати, що на ступінь включеності учнів у групову роботу сильно впливає їх розташування в просторі приміщення. При класичній схемі розташування учнів у навчальному кабінеті кожен із них здатний взаємодіяти переважно з педагогом, тільки з ним він може мати повноформатний візуальний і мовний контакт. Такий варіант розміщення учнів не передбачає їх активної взаємодії. Для організації повноцінної спільної діяльності учнів краще вдаватися до іншого їх взаємного розташування: «коло», «квадрат», «прямокутник», «ряди», «П-подібне розташування», «овальний стіл» тощо. Вибір відповідного для

конкретної групи учнів варіанту розташування буде залежати від: цілі і характеру проведеного заходу; кількості учасників; наявності необхідного обладнання та інших умов [40].

На думку О. Вайнтрауба, форми та методи проведення профорієнтаційного заходу з урахуванням вікових особливостей повинні сприяти:

1) у початкових класах – роз'ясненню значущості різних професій (спеціальностей) в житті суспільства;

2) у середніх класах – роз'ясненню того, як матеріал окремих навчальних предметів й володіння навичками його застосування можна використовувати у різних видах трудової діяльності;

3) у старших класах – диференціації основних професій (спеціальностей) відповідно до інтересів, схильностей і здібностей учня [10].

Важливо пам'ятати, що вік учнів не є жорстким обмежувачем у виборі форм і методів проведення профорієнтаційних заходів. Творчий підхід, досвід і бажання педагога дозволять перетворити ідею в цікавий і змістовний захід.

Успішність профорієнтаційного заходу багато в чому залежить від того, які роздаткові матеріали й обладнання будуть використані. Інформація, подана в наочній формі, має приблизно в чотири рази потужніший навчальний ефект. Тому грамотне застосування засобів візуальної підтримки сприяє збільшенню ступеня збереження отриманої учнями інформації аж до 95% [41].

Використання візуальних засобів буде однозначно виграним, запевняє О. Білецька, в ситуаціях, коли:

- 1) предмет викладу дуже складний або стосується абстрактних питань;
- 2) існує необхідність порівнянь або показу системи взаємозв'язків;
- 3) тема містить статистичні дані;
- 4) необхідно забезпечити підкріплення слів для запам'ятовування;
- 5) необхідно підтримати або посилити зацікавленість групи [2].

Вчена наголошує, що «для ефективного використання коштів візуальної підтримки, необхідно пам'ятати, що вони є лише доповненням до слів

виступаючого, але ніяк їх не замінюють. Наочність – це лише засіб для посилення або підтвердження викладеної інформації» [2, с. 28].

У таблиці 2.1. подані переваги і недоліки різних засобів унаочнення.

Таблиця 2.1

Переваги та недоліки засобів унаочнення

Засіб візуальної підтримки	Переваги використання	Обмеження використання
Фліпчарт (демонстраційна парта для графічного зображення або пояснення думок)	Простота використання. Написане залишається для активізації уваги. Можливість різноманітного застосування. Можливість завчасної підготовки. Можливість групової роботи.	Незручність для швидкого запису і коригування. Громіздкість і незручність переміщення. Використовується в групах до 30 учасників.
«Світла дошка»	Простота використання. Простота внесення виправлень. Можливість застосування різних кольорів.	Необхідність використання спеціальних маркерів. Світлові відблиски. Записи стираються без можливості відновлення.
Слайди	Портативність. Стимулює інтерес. Може використовуватися в групах будь-якого розміру.	Вимагає затемнення приміщення.
Модель фізичного об'єкта (макет, манекен, натуральний зразок та ін.)	Простота в застосуванні. Допомагає засвоїти поняття, важкозрозумілі при абстрактному розгляді.	Може відволікати увагу учнів від завдань навчання. Вимагає часу на підготовку моделі.
Мультимедійні пристрої (DVD-плеєр, відеомагнітофон, відеопроєктор, інтерактивна дошка)	Простота сприйняття матеріалу. Інформативність. Запам'ятовуваність. Найкраще застосування – в групах з 10-20 учнів.	Не завжди доречні. Фінансово затратні. Відеозйомка може підвищити тривожність учнів

Залежно від віково-психологічних особливостей учням можна запропонувати такий роздатковий матеріал:

- 1) фотографії, малюнки із зображенням людей різних професій, знарядь і засобів праці;
- 2) картки для гри «Дофантазуй»;
- 3) кросворди профорієнтаційного спрямування;
- 4) бланки профорієнтаційних опитувальників і анкет;
- 5) форму одягу та знаряддя праці представників різних професій;

- 6) перелік і опис підприємств регіону – потенційних роботодавців;
- 7) пам'ятки з працевлаштування, техніці співбесіди, адаптації на робочому місці тощо;
- 8) довідник «Професійна і вища освіта»;
- 9) добірку трудових біографій відомих успішних людей;
- 10) картки з професіограмами;
- 11) заздалегідь підготовлені схеми, діаграми, таблиці;
- 13) спеціальні періодичні видання (наприклад, «Бюро вакансій» та ін.);
- 14) добірки прислів'їв і приказок, що відображають соціальну цінність праці, принципи ефективної організації праці, ідею взаємовідповідності вимог професії та людини і т.ін.
- 15) добірки афоризмів, крилатих фраз і виразів про працю;
- 16) добірки загадок і віршів про професії;

При підборі роздаткового матеріалу, особливо такого, як вірші, афоризми, загадки, на думку М. Близнюка, необхідно бути дуже уважними і критичними до їх змісту, а також урахувати загальні принципи їх використання:

1. Пропонований матеріал повинен відповідати заявленій цілі, сприяти її досягненню. Сам по собі цікавий, яскравий матеріал в результаті необґрунтованого застосування на конкретному профорієнтаційному заході може порушити його логіку, привести до марної втрати часу, погіршити емоційний настрій учнів.

2. До підготовки і розробки роздаткового матеріалу необхідно активно залучати учнів, тим самим організовуючи спільну діяльність, реалізуючи принцип активності та залученості.

3. Доречне використання загадок, віршів, прислів'їв оживляє атмосферу профорієнтаційного заходу навіть для учнів старшого шкільного віку.

4. Дитячі загадки про професії за своїм змістом найчастіше зорієнтовані на дошкільнят і молодших школярів. Тому необхідно стежити, щоб або всі

слова, що використовуються в загадці, були доступні для розуміння учнів, або роз'яснювати значення незрозумілих слів.

5. В силу необхідності римування малої кількості строф в загадці не завжди вдається відобразити істотні сторони професії, тому бажано не використовувати в цій якості матеріал, який автором створено як вірш.

6. При підборі матеріалу необхідно керуватися принципом гуманізму й уникати негативу в змісті [7].

Із метою вивчення рівнів професійних інтересів, здібностей, нахилів учнів та їхніх особистісних якостей, М. Тищенко пропонує комплекс діагностичних методик, як-от: 1) методика «Диференційно-діагностичний опитувальник» Є. Клімова; 2) методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів В. Бойка; 3) методика вивчення ставлення до навчальних предметів Г. Казанцевої; 4) модифікований варіант методики «Інтелектуальна лабільність» для підлітків та юнацтва; 5) тест-опитувальник Г. Айзенка (адаптація О. Шмельова); 6) методика діагностики схильності особистості до конфліктного поведіння К. Томаса (адаптація М. Гришина); 7) методика «Мотиви вибору професії» (адаптація Є. Клімова) [42].

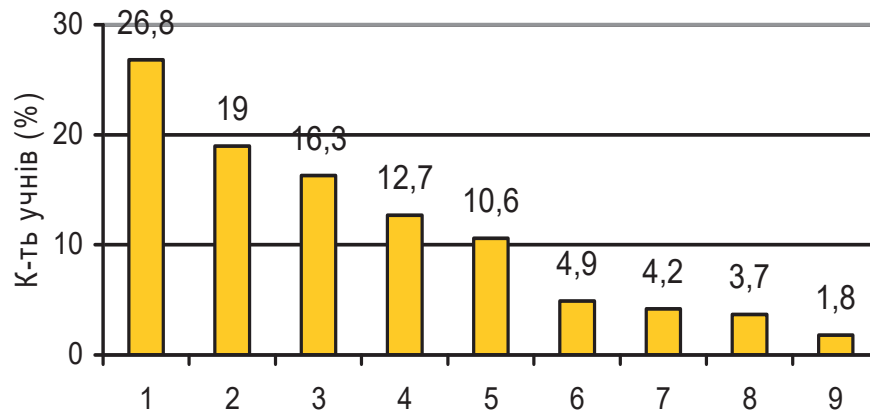
Методики, що відбираються педагогом для самостійного проведення, повинні бути достатньо компактними (20 – 40 питань/тверджень), прості в обробці, доступні в інтерпретації результатів. Перед проведенням методик необхідно роз'яснити учням мету дослідження, показати їм практичне значення майбутніх результатів.

Важливо пам'ятати, що психологічні діагностичні методики дозволять учням отримати чимало корисних відомостей про себе, але їх результати не слід розцінювати як «остаточний вирок». Для серйозної оцінки особистості учня необхідно звернутися до фахівців-психологів, які здійснюють професійну консультацію.

Демографічні й соціально-економічні умови останнім часом дедалі ускладнюються та є головною причиною зменшення кількості абітурієнтів у закладах вищої освіти. У цьому сенсі примітними є дані опитування

випускників 12 закладів загальної середньої освіти Яворівського району Львівської області, який був проведений у квітні 2023 р. на предмет мотивації учнів у виборі професії та майбутнього закладу вищої освіти. Для цього нами було модифіковано анкету Є. Клімова [цит. за 40] (див. додаток А).

Результати опитування 112 учнів випускних класів продемонстрували, що найбільший вплив на вибір закладу освіти мали такі чинники: порада батьків – 24,3 %; приклад друзів, знайомих – 21,1%; екскурсійне відвідування ЗВО – 17,6%; інформація про спеціальності та освітні програми зі сайту закладу освіти – 10,5%; порада родичів, які навчалися у закладі освіти – 9,6%. Крім того, в окремих випадках на вибір закладу освіти вплинули: розгалужений пошук інформації у довідникові літературі, призначений для абітурієнтів – 4,8 %; профорієнтаційні бесіди в школі, які проводили представники закладу освіти – 4,4 %; рекламні ролики у засобах масової інформації (здебільшого в Інтернеті) або на бігбордах – 3,5 %; участь у заходах на кшталт «ярмарків професій» – 1,9 % (див. рис. 2.1).

1 – порада батьків; 2 – приклад друзів, знайомих; 3 – Дні відкритих дверей у закладі освіти; 4 – сайти з інформацією про спеціальності та ОПП; 5 – поради родичів; 6 – інформація у довідниковій літературі, призначений для абітурієнтів; 7 – профорієнтаційні заходи в школі, проведені представниками ЗВО; 8 – рекламна інформація про ЗВО в Інтернеті; 9 – участь у профорієнтаційних заходах

Рис. 2.1. Мотиви, що вплинули на вибір ЗВО та майбутньої професії (респонденти – випускники Гімназії села Мишлетичі Шегинівської сільської ради Яворівського району Львівської області, травень 2024 р.)

Мотивами вибору професій, які отримали менше 1,0 % голосів випускників, були такі: перспектива майбутнього працевлаштування; авторитетність професійної діяльності; стабільність заробітної плати, екскурсії на виробництво.

Проведений профорієнтаційний захід та його ефективність, В. Бесараб пропонує ретельно проаналізувати, тобто зрозуміти, чи досягнуті поставлені цілі й отримані очікувані результати, а також визначити практичну цінність заходу – набуття нових знань і навичок, що сприяють усвідомленому вибору професії й ефективній поведінці на ринку праці [3].

Результати оцінки ефективності профорієнтаційних заходів важливі для вдосконалення його програми і подальшого планування профорієнтаційної роботи в цілому. Ефективність окремого заходу значно зростає, якщо воно є логічним продовженням попередньої роботи. Тому важливо послідовно проводити системну профорієнтаційну роботу.

Методики та критерії оцінки профорієнтаційних заходів необхідно розробити заздалегідь. Оцінювати можна як захід в цілому, так і його окремі частини й аспекти. Оцінити ефективність заходу можна, наприклад, за моделлю Д. Кірлпатріка, яку наводить у книзі «Профорієнтаційна робота в школі» відомий вітчизняний вчений-педагог М. Янцур:

«1. Рівень безпосередніх вражень.

На цьому рівні фіксуються суб'єктивні думки, судження й оцінки учасників профорієнтаційного заходу – їхній емоційний стан, інтерес, увагу, їхня думка про корисність, рівні складності матеріалу та завдань. Оцінку на цьому рівні має сенс проводити відразу після завершення профорієнтаційного заходу.

Для вивчення суб'єктивних оцінок учасників профорієнтаційного заходу використовуються такі *методи отримання зворотного зв'язку*, як:

1. Опитування. Проводиться у формі інтерв'ю, групового обговорення, дискусії. При груповому обговоренні, як правило, задається схема/структура відкликання – вказується, на які моменти потрібно звернути увагу при оцінці.

Наприклад, учасникам пропонується визначити: найяскравіше враження від профорієнтаційного заходу; що корисного для себе ви винесли; висновки, які ви для себе зробили тощо.

2. Анкетування. Учасники заповнюють заздалегідь підготовлену оціночну анкету (див. додаток Б), в яку включений стандартизований набір питань. За допомогою анкети можна оперативно оцінити перше враження від профорієнтаційного заходу, викликаний інтерес, якість змісту, корисність набутих знань, умінь і навичок тощо.

3. Колаж. Учасникам пропонується, використовуючи світлини, ілюстрації зі старих журналів, листівки та інші візуальні матеріали, зробити колаж. Тему для нього задає педагог або самі учасники. Наприклад, «Ця інформація про професії мені знадобиться.», «Цей етап навчання у ЗВО вкрай важливо для кар'єрного зростання» та ін. У процесі роботи над колажем учасники самостійно згадують все профорієнтаційний захід і тим самим закріплюють отримані знання, виробляють до них усвідомлене ставлення, розуміють їх практичну цінність. При роботі над колажем велику групу краще розбити на декілька підгруп.

4. Мішень («darts»). Ефективний спосіб візуалізації оцінки (індивідуальної й особливо групової). Оціночна шкала зображується на дошці, фліпчарті або аркуші ватману у вигляді концентричних кіл – «дартсу». Кожному колу мішені поставлений бал оцінки. Мішень розбивається на сектори, які представляють всі розглянуті параметри: задоволеність формою подачі матеріалу, практичність матеріалу, доступність для розуміння, інформативність, актуальність тощо. Кожен учасник оцінює захід, відзначаючи на мішені бали, відповідні з його оцінкою кожного параметра. Можна використовувати справжню мішень для гри в «darts», на яку учасники зможуть наклеювати кольорові стікери. Ця методика експрес-оцінки досить ефективна тоді, коли на підведення підсумків залишається мало часу.

2. Рівень засвоєння.

На цьому рівні оцінюється, наскільки вдосконалилися знання, розвинулися вміння і змінилися установки учасників. Оцінити зміни, що відбулися можна лише у порівнянні з вихідним рівнем знань, умінь і установок. Тому так важливо ще на етапі підготовки програми профорієнтаційного заходу паралельно розробити чіткі методи вимірювання результатів.

На цьому рівні традиційно використовуються такі методи оцінювання, як поведінкові тести, тематичні опитувальники, контрольні вправи, спостереження тощо. На цьому рівні важливо оцінити індивідуальний прогрес учасників профорієнтаційного заходу.

3. Рівень поведінки.

На цьому рівні оцінюються практичні результати заходу: чи використовуються/реалізуються набуті учасниками знання, вміння й установки в життєвих ситуаціях (на відміну від навчальних) і наскільки ефективно вони використовуються. На цьому етапі можна застосувати такі методи, як структуроване спостереження, ведення самозвітів тощо.

При переході від рівня до рівня процес оцінки стає більш важким і вимагає великих часових витрат, тому на практиці часто використовується оцінка заходу на рівні безпосередніх вражень (сподобалося / не сподобалося, було цікаво / нецікаво, корисно / марно та ін.). Оцінка на більш високому рівні практично не використовується. Ефективність проведеного профорієнтаційного заходу підтверджується і досягненням запланованих результатів» [53, с. 39].

Основними результатами профорієнтаційного заходу або профорієнтаційної роботи в цілому, на думку І. Мачуської та Л.Повалій, є:

«1) підвищення рівня обізнаності учнів про світ професій та ефективній поведінці на ринку праці. Тут важливо враховувати: який рівень знань про світ професії та регіональний ринок праці був в учнів до профорієнтаційного заходу або комплексу профорієнтаційних заходів і як він змінився після

проведеної роботи. Наприклад, до заходу учень називав 10 професій, після – 20; до заходу міг розповісти про зміст 5 професій, після – 10 і т.ін.;

2) підвищення рівня знань учнів про свої професійні інтереси, здібності й особливості, властивості та якості особистості. Тут важливо враховувати, який рівень був в учнів до профорієнтаційного заходу або комплексу профорієнтаційних заходів і як він змінився після проведеної роботи, а також звернути увагу на адекватність цих уявлень;

3) збільшення кількості учнів, які мають обґрунтований індивідуально-професійний план;

4) збільшення кількості учнів, які мають обґрунтовані запасні варіанти вибору професії;

5) збільшення кількості учнів, які мають конкретну професійну мету тощо» [28, с. 96].

У цілому, оцінити рівень ефективності профорієнтаційного заходу є доволі складно. Це зумовлено тим, що неможливо швидко й достовірно отримати відповідь на питання, наскільки вибір, зроблений учнем, є правильним і точним, адже головним критерієм оцінки у цьому випадку виступає життя – людське і професійне.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз педагогічної практики показав, що нинішній стан формування в учнів професійних інтересів, їхнє професійне самовизначення та рівень профорієнтаційної роботи в закладах освіти не відповідає сучасним вимогам, а недосконалість змісту профорієнтаційних заходів, спрямованих на формування і розвиток професійних інтересів школярів, викликає занепокоєння у освітянської громадськості та батьків.

2. Проведений аналіз літературних джерел дозволив нам визначити професійний інтерес як активно-позитивне ставлення до певного виду професійної діяльності, пов'язане з бажанням нею займатися, яке виникає та розвивається здебільшого у процесі діяльності або у процесі професійного самовизначення. Професійний інтерес проявляється у вибірковій пізнавальній, емоційній та вольовій активності при зустрічі з різними об'єктами та явищами дійсності. Спираючись на результати проведеного аналізу, вважаємо правомірним виділити у структурі професійного інтересу чотири взаємопов'язані компоненти: пізнавальний, емоційний, вольовий і діяльнісний.

3. Нами визначена мета і завдання профорієнтаційної роботи, а також охарактеризовані її принципи. До основних напрямів профорієнтаційної роботи нами віднесено такі: 1) професійне інформування та просвіта; 2) професійна діагностика; 3) професійна консультація; 4) професійний відбір; 5) професійна адаптація. Розглянуто етапи профорієнтаційної роботи, які послідовно реалізуються у період шкільного навчання: 1) орієнтаційно-підготовчий (початкова школа); 2) орієнтаційно-спонукальний (5 – 7 класи); 3) орієнтаційно-продуктивний (8 – 9 класи); 4) орієнтаційно-заключний (10 – 11 класи).

4. На основі аналізу літератури нами відібрано основні групи методів профорієнтаційної роботи, які з успіхом можна використати з метою формування інтересу у школярів до майбутньої професії: 1) інформаційно-довідкові, просвітницькі методи; 2) методи професійної психодіагностики;

3) методи морально-емоційної підтримки школярів; 4) методи надання допомоги в конкретному виборі і прийнятті рішення. Нами дана характеристика таким основним формам профорієнтаційної роботи, як профінформаційний урок, профінформаційна бесіда, профінформаційні ігри, профінформаційні екскурсії та зустрічі, дослідницькі роботи зі складання опису професії, «ярмарки професій» та ін.

5. У роботі розкриті особливості організації профорієнтаційної роботи з метою формування у школярів професійних інтересів, а також запропонована методика проведення профорієнтаційних заходів, починаючи зі складання плану і закінчуючи оцінюванням їх ефективності.

6. Використовуючи модифіковано анкету Є. Клімова «Мотиви вибору професії» нами проведено опитування 112 учнів випускних класів закладів загальної середньої освіти Яворівського району Львівської області. Результати показали, що найбільший вплив на вибір закладу освіти мали такі чинники: порада батьків – 24,3 %; приклад друзів, знайомих – 21,1% та екскурсійне відвідування ЗВО – 17,6%. Проте, мотивами вибору професій, які отримали менше 1,0 % голосів випускників, були такі: перспектива майбутнього працевлаштування; авторитетність професійної діяльності; стабільність заробітної плати, екскурсії на виробництво.

За підсумками опитування на методичному семінарі вчителів технологій, психологів і класних керівників нами були надані рекомендації щодо підвищення ефективності організації профорієнтаційної роботи з метою формування у школярів стійких професійних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнаутов В., Землянська Є., Єсаулов О. Формування інтересів старшокласників до економічної сфери на основі інтеграційного підходу. *Педагогіка та психологія*. 2012. № 3. С. 21 – 26.
2. Белецька О. Профорієнтація у роботі класного керівника. *Відкритий урок*. 2011. № 6. С. 27 – 28.
3. Бесараб В.Ф. Формування інтересу до професії в учнів середніх ПТУ в процесі вивчення спеціальних технологій. *Проблеми професійно-технічної освіти*. 2011. № 1. С. 37 – 42.
4. Белошпицький О. Соціально-педагогічні проблеми профорієнтації учнівської молоді. *Трудове навчання*. 2012. №4. С. 46–51.
5. Білоус Р.М. Мій професійний вибір: тренінг старшокласників. *Практична психологія та соціальна робота*. 2017. № 1. С. 10–22.
6. Білоцерковець І. Планета професій: творчий проект. *Школа*. 2018. №7. С. 78–80.
7. Близнюк М. Профорієнтаційна робота у школі. *Завуч*. 2014. №15. С. 34–46.
8. Боровский А. Б., Система методів професійної орієнтації. Основи професійної орієнтації: навч.-метод. допомога. Київ: МЗУУП, 1993 164 с.
9. Бурлаченко О. Формування мотивації вибору майбутньої професії засобами профорієнтації. *Соціальний педагог*. 2011. №12. С. 44–45.
10. Вайнтрауб О.А. Школярі обирають професії. Київ: Педагогіка, 1995. 144 с.
11. Вакрламенко С.М. Особливості становлення професійних планів школярів: монограф. Харків: Фоліо, 2019. 224 с.
12. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.
13. Гнеденко О.С. Основи профорієнтації та професійного консультування: навч. посіб. Київ: Пед. думка, 2014. 240 с.

14. Градський В.С. Особистісне самовизначення як психологічна проблема. *Психологія і педагогіка*. 2018. № 1. С. 11–16.
15. Загребельний С.Л. Формування у старшокласників інтересу до майбутньої професії: метод. реком. / за заг. ред. Сипченка В.І. Слов'янськ, 2005. 55 с.
16. Закатнов Д. О. Профорієнтологія: теорія і практика: навч. посіб. Київ: Академія, 2014. 224 с.
17. Закатнов Д. О. Психологія професійної діяльності. Київ: Пед. думка, 2013. 260 с.
18. Закатнов Д.О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: монографія. Київ: Пед. думка, 2012. 158 с.
19. Зимовіна О.А. Зміст і особливості пізнавальних інтересів і професійних намірів старшокласників. *Директор школи*. 2015. № 2. С. 23–29.
20. Кацова Л.І. Формування професійного інтересу у майбутніх учителів у процесі педагогічної практики. *Педагогічні науки*. Вип. 33. Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. С. 269–275.
21. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навч. посіб. Кривий Ріг : КДПУ, 2008, 187 с.
22. Концепція державної системи професійної орієнтації населення : проблема, на розв'язання якої спрямована Концепція : затв. постановою КМ України від 17.09.2008 р. № 842. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2009. № 1/2. С. 3 – 5.
23. Костюк Г. Психологія особистості. Київ: Інститут психології, 1975. 160 с.
24. Костюк Г. Психологія професійного самовизначення. Київ: Інститут психології, 1982. 144 с.
25. Кучерявий О.Г. Професійне самовиховання майбутніх педагогів у процесі їх цілісної підготовки: монографія. Київ: Вища школа, 1999. 224 с.
26. Лунченко Н. Вивчення професійної спрямованості старшокласників. *Заступник директора школи*. 2012. №12. С. 43–54.

- 27.Максимова Н.В. Психологія професіоналізму. Київ: Знання, 1980. 60 с.
- 28.Мачуська І.М., Повалій Л.В. Професійне самовизначення старшокласників : метод. рекомен. Київ: Пед. думка, 2013. 124 с.
- 29.Мерзлякова О.Л., Євдокимова Г.О. Методики професійного визначення. Київ: Шкільний світ, 2014. 120 с.
- 30.Методи психодіагностики у професійному самовизначенні молоді: метод. посіб./ О.В. Мельник, Л.С. Злочевська, Н.С. Гончар. Київ: Пед. думка, 2012. 109 с.
- 31.Миколаєнко А., Герасимчук В. Професійна орієнтація та професійне самовизначення учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Рідна школа*. 2019. №11. С. 66 – 70.
- 32.Моштук В.В., Терес В. І. Профорієнтація і методика профорієнтаційної роботи : навч. посіб. Дрогобич : РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2012. 212 с.
- 33.Некраш Л., Стрільник М. Вибір професії: як діяти, щоб не помилитися. Київ: Шкільний світ, 2011. 128 с.
- 34.Пасічник Н.О. Проблеми формування інтересу старшокласників до підприємницької діяльності. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 1999. № 5. С. 42 – 44.
- 35.Педагогіка / за ред. М. Ярмаченка. Київ: Вища школа, 1986. 544 с.
- 36.Педагогічне керівництво професійним самовизначенням / М.П.Тименко, Г.Є. Левченко, Д.О. Закатнов та ін. Київ: РУМК, 1991. 89 с.
- 37.Поваренко Ю.П. Психологічний зміст професійного становлення людини. Харків: Вид-во «ХНПУ», 2012. 160 с.
- 38.Порохня С.С. Методи активізації професійного й особистісного самовизначення: навч.-метод. посіб. Київ: Шкільний світ, 2018. 320 с.
- 39.Порохня С.С. Професійне самовизначення у культурно-історичній перспективі. *Психологія і педагогіка*. 2016. № 1. С. 12 – 18.

- 40.Порохня С.С. Профорієнтація: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2015. 348 с.
- 41.Професійна орієнтація в сучасній школі: кращі методичні розробки практичних психологів і соціальних педагогів малокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виховних об'єднань, навчально-виховних комплексів : методичні рекомендації / авт. кол. за наук. ред. І. І. Ткачук. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 115 с.
- 42.Професійна орієнтація учнів / за ред. М.П. Тиценка. Київ: Пед. думка, 2003. 191 с.
- 43.Савчин М.В. Загальна психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 464 с.
- 44.Семенченко О.Б. Шляхи професійного становлення учнівської молоді. Харків: ХНПУ, 2018. 360 с.
- 45.Сидоренко В.К. Вплив особливостей психологічних типів особистості на можливості вибору професії молодого людиною. *Трудова підготовка в сучасній школі*. 2011. № 6. С. 35 —4 0.
- 46.Система профінформаційної роботи із старшокласниками / Є. О. Федоришин, С. Я. Карпиловська та ін. Київ: Рад. школа, 1988. 178 с.
- 47.Смеречак Л. Формування професійних інтересів майбутніх соціальних педагогів: методичні рекомендації щодо організації позааудиторної роботи. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. Івана Франка, 2010. 72 с.
- 48.Степанов А., Бендюков М., Соломін І. Азбука профорієнтації: Як молодій людині досягти успіху на ринку праці? Київ: Основи, 2015. 220 с.
- 49.Ушинський К.Д. Твори. Київ: Пед. думка, 2010. Т. 1. URL: http://elib.gnpbu.ua/text/ushinskiy_t10_go,4;fs,1/
- 50.Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
- 51.Чернявська А.П. Психологічне консультування з професійної орієнтації. Тернопіль: Книга-Богдан, 2014. 96 с.

- 52.Штифурак А. В. Формування професійних інтересів студентів педагогічних училищ та коледжів. *Вересень: наук.–метод., інформац.–освітній журнал*. Миколаїв. 2003. №3 (25). С. 69 – 72.
- 53.Янцур М.С. Профорієнтаційна робота в школі: метод. посіб. Рівне: РДПІ, 1993. 42 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета професійних намірів старшокласника

(модифікована анкета Є. Клімова [Ошибка! Источник ссылки не найден.])

З метою вивчення Ваших професійних намірів та для вдосконалення профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю запрошуємо вас прийняти участь в анкетному опитуванні.

У запитаннях, які мають варіанти відповідей, обведіть кружечком ті, що співпадають з вашою точкою зору або допишіть свою відповідь. На інші запитання, в яких не запропоновані варіанти, обов'язково дайте власну відповідь.

Звертаємо Вашу увагу: в запитаннях вам потрібно обирати лише по одному варіанту відповіді, крім тих, в яких не вказано «обведіть всі можливі варіанти або допишіть свій». Просимо жодне запитання не залишати без відповіді.

1. З яким видом діяльності Ви поєднуєте майбутній вибір професії?

- 1.1. Управлінням і керуванням людьми
- 1.2. Суспільною діяльністю
- 1.3. Науковою роботою
- 1.4. Навчанням і вихованням дітей
- 1.5. З комп'ютерною технікою та інформаційними системами
- 1.6. Військовою справою
- 1.7. Релігійним вихованням
- 1.8. Фінансовою сферою
- 1.9. Бізнесом та підприємництвом
- 1.10. Роботою в сільському господарстві
- 1.11. Матеріальним виробництвом
- 1.12. Торгівельною діяльністю
- 1.13. Побутовим обслуговуванням населення
- 1.14. Інше _____

2. Які мотиви вибору майбутньої професії мають (матимуть) для Вас вирішальне значення? (оберіть всі можливі варіанти або допишіть свій)

- 2.1. Реклама про ЗВО у ЗМІ
- 2.2. Інформація у довіднику для абітурієнтів.
- 2.3. Відвідування дня відкритих дверей у ЗВО.
- 2.4. Інформація на сайті ЗВО.
- 2.5. Традиція родини.
- 2.6. Приклад друзів, знайомих.
- 2.7. Профорієнтаційні бесіди представників ЗВО.
- 2.8. Порада батьків
- 2.9. Участь у ярмарках професій, які організовують Центри зайнятості.

2.10. Престиж професії та можливість стабільного заробітку.

2.11. Місцезнаходження вищого навчального закладу.

2.12. Інше _____

3. Хто найбільше докладає зусиль у проведенні профорієнтаційної роботи серед учнів вашого класу?

3.1. Класний керівник

3.2. Вчитель технологій

3.3. Вчитель з окремого предмета

3.4. Педагогічний колектив школи

3.5. Шкільний психолог

3.6. Викладачі МНВК

3.7. Профорієнтаційна робота практично не проводиться

3.8. Важко визначити однозначно

3.9. Інше _____

4. Як Ви вважаєте, який профіль найбільше відповідає вашим нахилам, здібностям?

4.1. Гуманітарний (філософія, історія)

4.2. Суспільний (соціологія, психологія, політологія, міжнародні відносини)

4.3. Технологічний (трудове та профільне навчання)

4.4. Адміністративно-управлінський (менеджмент, керівництво)

4.5. Юридично-правовий

4.6. Військовий

4.7. Фізико-математичний

4.8. Економічно-фінансовий

4.9. Інженерно-технічний

4.10. Природничий (біологія, медицина, екологія)

4.11. Творчий (музично-мистецький, образотворчий, дизайнерський)

4.12. Інший _____

5. Які професії (спеціальності) Ви вважаєте найбільш престижними?

6. Які професії (спеціальності) Ви вважаєте найменш престижними?

7. Які професії, на вашу думку, є найприбутковішими?

8. Чи обрали Ви професію (спеціальність)? _____

8.1. Так, вибір зроблено остаточно

8.2. Так, але маю деякі сумніви відносно вибору

8.3. Ні (Перехід до питання 11)

9. Яку саме професію Ви вибрали? _____

10. Що Вас в ній приваблює? (оберіть всі можливі варіанти або напишіть свій)

- 10.1. Процес трудової діяльності
- 10.2. Умови праці
- 10.3. Контактуювання з людьми
- 10.4. Самостійне прийняття рішень
- 10.5. Незалежність в роботі
- 10.6. Перспективність, професійна кар'єра
- 10.7. Можливість творчості
- 10.8. Виникнення важких або навіть критичних ситуацій
- 10.9. Корисність роботи
- 10.10. Висока матеріальна забезпеченість
- 10.11. Рухлива робота
- 10.12. Спокійна робота
- 10.13. Часті відрядження
- 10.14. Можливість щось створити своїми руками
- 10.15. Інше _____

11. Якщо Ви не обрали професії, то вкажіть причини (оберіть всі можливі варіанти або напишіть свій)

- 11.1. Відсутність необхідної інформації про професії
- 11.2. Відсутність інформації про стан ринку праці та потребу в конкретних працівниках
- 11.3. Незнання своїх власних нахилів, інтересів, здібностей
- 11.4. Відсутність можливості отримати профконсультацію у спеціаліста
- 11.5. Інше _____

12. В навчальному закладі якого типу Ви хотіли б продовжити навчання після закінчення школи?

- 12.1. ЗВО (університет, академія, інститут)
- 12.2. Духовна семінарія (академія)
- 12.3. Військовий інститут (училище)
- 12.4. Коледж, технікум
- 12.5. Професійно-технічне училище
- 12.6. Ще не визначився
- 12.7. Продовження освіти вважаю недоцільним
- 12.8. Інше _____

13. Чим Ви плануєте зайнятись, коли не вступите до обраного вами навчального закладу?

- 13.1. Буду вступати до іншого навчального закладу
- 13.2. Буду навчатись на платних курсах

- 13.3. Піду працювати на постійну роботу
- 13.4. Шукатиму тимчасові заробітки
- 13.5. Звернусь до центру зайнятості
- 13.6. Відпочиватиму та чекатиму призову до лав Збройних Сил
- 13.7. Нічого не робитиму, буду вдома
- 13.8. Не думав над цим
- 13.9. Думав, але ще не визначився
- 13.10. Інше _____

14. Чи хотіли б Ви звернутись до центру зайнятості за допомогою у разі незайнятості після закінчення школи?

- 14.1. Так
- 14.2. Ні
- 14.3. Важко сказати

15. Якими видами соціальних послуг, що може надати служба зайнятості, перш за все Ви хотіли б скористатись? (оберіть всі можливі варіанти або допишіть свій)

- 15.1. Отримати довідкову інформацію про послуги, які надає центр зайнятості, стан ринку праці, перспективи розвитку, вакансії
- 15.2. Знайти роботу, яка не потребує спеціальної підготовки
- 15.3. Прийняти участь в оплачуваних тимчасових роботах
- 15.4. Отримати інформацію щодо відкриття власної справи
- 15.5. Прийняти участі, у семінарі з техніки пошуку роботи
- 15.6. Одержати профдіагностичну консультацію з метою допомоги у моєму професійному самовизначенні
- 15.7. Пройти професійне навчання за рахунок служби зайнятості
- 15.8. Інші послуги _____
- 15.9. Не планую звертатись до центру зайнятості

16. Як Ви ставитися щодо можливостей навчання, роботи та життя в іншій країні?

- 16.1. Хотів би виїхати за кордон для постійної роботи (навчання) та проживання
- 16.2. Хотів би виїхати на тривалий час (більше 3-х років) за кордон для роботи та навчання
- 16.3. Хотів би виїхати для нетривалої роботи (стажування, навчання) за кордон
- 16.4. Виїжджати за кордон не збираюсь, але хотів би працювати на спільному підприємстві з закордонними фірмами в нашій країні
- 16.5. Не хотів би ні виїжджати за кордон, ні працювати в закордонних фірмах
- 16.6. Ще не визначився

17. Чи виникала у Вас думка щодо заняття підприємницькою діяльністю?

17.1. Так

17.2. Ні

17.3. Не думав над цим

18. В якій сфері діяльності Ви хотіли б заснувати власну справу?

18.1. Промислове виробництво

18.2. Сільськогосподарське виробництво

18.3. Будівництво

18.4. Транспортна сфера

18.5. Оптова торгівля

18.6. Роздрібна торгівля

18.7. Обслуговуюча сфера

18.8. Освітня діяльність

18.9. Туристична діяльність

18.10. Рекреаційна діяльність (організація відпочинку та дозвілля)

18.11. Інше _____

18.12. Я не хотів би бути підприємцем

Розкажіть про себе

Місто / село, в якому народилися і проживаєте _____

Назва школи, в якій Ви навчаєтеся _____

Клас: 1) 10 кл. 2) 11 кл.

Ваша стать: 1) Чоловіча 2) Жіноча

Професія (заняття) Ваших батьків:

Батька _____

Матері _____

Дякуємо за участь в опитуванні!

Додаток Б

Зразок анкети зворотного зв'язку №1

Анкета призначена для оцінки минулого профорієнтаційного заходу. Ваші відгуки допоможуть підвищити ефективність профорієнтаційної роботи. Будь ласка, поставте свої оцінки, зазначивши їх на шкалі: 0 – найнижча оцінка, 10 – найвища.

1. Мій настрій до профорієнтаційного заходу.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

2. Мій настрій після профорієнтаційного заходу.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

3. Наскільки мені все було ясно і зрозуміло.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

4. Наскільки мені було цікаво.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

5. Наскільки потрібен і корисний для мене запропонований матеріал.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

6. Наскільки комфортним для мене був темп профорієнтаційного заходу

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Дякую за відповіді!

Зразок анкети зворотного зв'язку № 2

Оцініть корисність для вас профорієнтаційного заходу за 5-ти бальною шкалою (0 – найнижчий бал, 5 – найвищий) _____.

Дайте відповідь на питання:

1. Що вам сподобалося найбільше?

2. Які моменти заходу були для вас найцікавішими?

3. Що хотілося б розглянути детальніше?

4. Що хотілося б скоротити?

5. Які ще теми ви хотіли б вивчити?

6. Що б хотіли побажати або порадити ведучому для покращення організації подібних профорієнтаційних заходів?

Дякую за відповіді!